

**Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ Σ.Ε.Υ.Π.
ΤΜΗΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

ΘΕΜΑ:

**Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ
ΤΥΦΛΩΝ**

**ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΠΑΠΑΔΟΓΙΩΡΓΑΚΗ ΑΝΤΩΝΙΑ
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ ΛΙΛΙΑΝ**

Πτυχιακή εργασία για τη λήψη πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία,
από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της σχολής Επαγγελματών Υγείας
και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Πάτρας.

ΠΑΤΡΑ 2000

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο 1ο

1. Ατιολόγηση επιλογής θέματος.....	7
2. Σκοπός της εργασίας.....	8
3. Άτομα με ειδικές ανάγκες.....	9
4. ΤΥΦΛΟΙ	
Α) Ιστορική αναδρομή.....	11
Β) Το πρόβλημα.....	14
Γ) Αίτια	17
Δ) Προοπτικές.....	19

Κεφάλαιο 2ο

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΥΦΛΟΥ

1. Η θέση του τυφλού στην κοινωνία	21
2. Θέση του τυφλού στην οικογένεια.....	26
3. Κοινωνική ένταξη και αποκατάσταση του τυφλού	28
4. Σύλλογοι και υπηρεσίες που απευθύνονται σε τυφλούς	33

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1. Εισαγωγή.....	38
2. Η εκπαίδευση των τυφλών.....	40
3. Ειδική επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα.....	44
5. Προγράμματα που εφαρμόζονται.....	52
6.Εργασιακά προνόμια και διευκολύνσεις	55

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ.....	57
--	----

Κεφάλαιο 3^ο

Μεθοδολογία εργασίας	60
----------------------------	----

Κεφάλαιο 4^ο

1. Συμπεράσματα – προτάσεις

Παράρτημα

1. Συνέντευξη από κοινωνικό λειτουργό.....	63
2. Προηγούμενη έρευνα για την εκπαίδευση των τυφλών.....	65
3. Αποσπάσματα από νομοθεσία	69
4. Βιβλιογραφία.....	72

Ένα πρωινό, στη χώρα των Νοουράγων όπου τα καλοκαίρια είναι θερμά κι υγρά και ο χειμώνας παγωμένος, οι κάτοικοι έντρομοι ανακάλυψαν – ένας ένας χωριστά – ότι έβγαλαν ουρά! Και τι δεν επινόησαν για να την κρύψουν. Φαρδιά παντελόνια, φουντωτές φούστες, ευρύχωρους ριχτούς σάκους. Καθώς όμως ανακάλυπταν ότι και σε άλλους φύτρωσε στο ίδιο περίπου σημείο μια ουρά, τα πράγματα άλλαξαν ριζικά. Η ουρά ξαφνικά αποδείχθηκε εξαιρετικά χρήσιμη σε θέματα κινητικότητας, αλλά και μεταφοράς πραγμάτων, καθώς και στο άνοιγμα και κλείσιμο της πόρτας όταν τα χέρια δεν ήταν διαθέσιμα. Οι σχεδιαστές ρούχων άρχισαν να τροποποιούν τα μοντέλα τους για την ανάδειξη και την αξιοποίηση του καινούργιου μέλους του σώματος. Και ξαφνικά, εκείνοι οι λίγοι που δεν έτυχε να βγάλουν ουρά, άρχισαν να φαίνονται σε άλλους «διαφορετικοί» και σ' άλλους σαν φρικιά.

Τι ντροπή Θεέ μου, άνθρωπος χωρίς ουρά!

Την ιστορία αυτή διηγόταν στα παιδιά της η γιαγιά Sylvia Vellilla Ισπανικής καταγωγής, η εγγονή της οποίας υπήρξε συμφοιτήτρια της Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά στο University of Connecticut των Η.Π.Α.

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΕΝΑ ΤΥΦΛΟ

«ΟΤΑΝ ΜΕ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ....

Μπορείς να με βοηθήσεις , αν θυμηθείς τα παρακάτω....

1. Μόνο εμείς οι τυφλοί, κρατάμε λευκό μπαστούνι.
2. Είμαι ένας συνηθισμένος άνθρωπος, αλλά τυφλός. Μη με μεταχειρίζεσαι σαν παιδάκι.
3. Πιο εύκολα θα περπατήσω μαζί σου παρά με το μπαστούνι ή με το σκύλο. Όμως μη με πιάνεις από το μπράτσο. Άσε με να πιάσω το δικό σου μπράτσο. Έτσι θα ξέρω πότε σταματάς, πότε στρίβεις, πότε ανεβαίνεις ή κατεβαίνεις.
4. Μη ρωτάς το συνοδό μου: «Τι θέλει να ψωνίσει;», «Ποιο φαγητό του αρέσει;»...Ρώτησε εμένα. Χρησιμοποίησε τον κανονικό τόνο της φωνής σου.
5. Μην αποφεύγεις τις λέξεις «βλέπω», «κοιτάζω», «τυφλός», τις μεταχειρίζομαι και εγώ. Βλέπω με τα χέρια μου. Βλέπω = καταλαβαίνω, αισθάνομαι.
6. Σύστησέ με στους άλλους ακόμη και στα παιδιά. Θέλω να γνωρίζω ποιος είναι στο δωμάτιο μαζί μου. Μίλησέ μου όταν μπαίνεις. Πες μου πως φεύγεις. Με φέρνει σε μεγάλη αμηχανία να μιλάω με κάποιον που δεν είναι κοντά μου.
7. Οδήγησε το χέρι μου σε μια καρέκλα. Πες μου πού είναι η πόρτα στο δωμάτιο, το αποχωρητήριο, το παράθυρο κλπ κι αν υπάρχουν εμπόδια ή πράγματα στο πάτωμα. Δε θέλω να κάνω ζημιές.
8. Βοήθησέ με διακριτικά στο τραπέζι και πες μου για το φαγητό στο πιάτο μου. Χρησιμοποίησε το πιάτο μου σαν «ρολόι» και πες μου σε ποια «ώρα» είναι το κάθε είδος του φαγητού μου, π.χ. το κρέας σου είναι στο και 5' κτλ.
9. Μου αρέσει το θέατρο και ο κινηματογράφος, φτάνει να με βοηθάς να καταλαβαίνω το έργο, διαβάζοντάς μου, όσα δεν μπορώ να δω.

10. Μου αρέσουν οι εκδρομές και τα πάρτυ. Πάρε με στην παρέα σου και γνώρισέ με στους καλεσμένους σου.
11. Δεν θέλω τον οίκτο σου, αλλά τη φιλία σου. Μη μιλάς για τη «θαυματουργό αντίληψη» των τυφλών. Μην ξεχνάς ότι, όσα έμαθα, είναι αποτέλεσμα σκληρής εργασίας.
12. Αν είσαι περίεργος, θα μιλήσω μαζί σου για την τύφλωσή μου, αλλά είναι μια παλιά ιστορία για εμένα. Έχω τόσα άλλα ενδιαφέροντα και απορίες όπως και εσύ!»

Δημοσιευμένο στο Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

1) ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΘΕΜΑΤΟΣ

Το ερέθισμα να ασχοληθώ στην πτυχιακή μου εργασία με αυτό το θέμα προέκυψε κατά τη διάρκεια της πρακτικής μου άσκησης του Δ' εξαμήνου. Το πλαίσιο στο οποίο είχα τοποθετηθεί ήταν ο Κοινωνικός Τομέας του Δήμου Πατρέων. Κατά τη διάρκεια του εξαμήνου υπήρξε συνεργασία του Κοινωνικού Τομέα με το 23^ο Δημοτικό Σχολείο της Πάτρας στο οποίο υπήρχε μια τάξη με τυφλά παιδιά. Αρχικός σκοπός ήταν ο κάθε σπουδαστής να αναλάβει ένα τυφλό παιδί προκειμένου να πραγματοποιηθούν κάποιες συναντήσεις μαζί του έξω από το χώρο του σπιτιού, έτσι ώστε να συμβάλουμε όσο γίνεται στην κοινωνική του ένταξη.

Τότε είχα την ευκαιρία να γνωρίσω την Ε., ένα 12χρονο κορίτσι με αρκετά ενδιαφέροντα και πολύ δυναμισμό. Στις πρώτες μας συναντήσεις ήταν πολύ διστακτική και αισθανόταν να μου είναι 'βάρος'. Αυτό που αρχικά μου έκανε εντύπωση ήταν το γεγονός ότι δεν έπαιρνε καμία πρωτοβουλία. Ήταν η πρώτη φορά που ερχόμουν σε επαφή με τυφλό και αρχικά ήταν λίγο δύσκολο η επικοινωνία μαζί της.

Με τον καιρό όμως αυτή μάθαινε από εμένα και εγώ από εκείνη. Η Ε. έκανε πολλά όνειρα για το μέλλον αλλά αισθανόταν να περιορίζεται από την τύφλωσή της. Ένιωθε έντονη τη διαφορά από τα άλλα παιδιά της ηλικίας της και έντονο προβληματισμό για το επάγγελμα που αργότερα θα ακολουθούσε. Έτσι μου δόθηκε το κίνητρο να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα

2) ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σκοπός της πτυχιακής εργασίας είναι να διερευνηθεί αν και μέχρι ποιο βαθμό εφαρμόζεται η επαγγελματική και κοινωνική, κατ' επέκταση, αποκατάσταση των τυφλών στην Ελλάδα. Δηλαδή, τι γνωρίζουν οι τυφλοί γύρω από αυτό το θέμα, τι ευκαιρίες τους παρέχονται από την πολιτεία, την κοινωνία, την οικογένεια και πώς ένα κράτος πρόνοιας τους δέχεται.

Για την αντικειμενική και ορθολογική προσέγγιση του θέματος η εργασία θα στηριχθεί σε βιβλιογραφικά στοιχεία και αναφορές.

Συγκεκριμένα στο πρώτο κεφάλαιο θα εξεταστεί το πρόβλημα της τυφλότητας, τα αίτια και οι προοπτικές του προβλήματος. Στο δεύτερο θα γίνει αναφορά στην κοινωνική θέση και αποκατάσταση του τυφλού και ο βαθμός στον οποίο σήμερα υφίσταται. Επίσης θα εξετασθεί η εκπαίδευση και κατά συνέπεια η επαγγελματική αποκατάσταση των τυφλών στη χώρα μας, ενώ τέλος θα παραταθεί και ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στο πρόβλημα.

3) ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

Ο Ν.1143/81 αρθρ. 2 καθορίζει ότι “ αποκλίνοντα άτομα θεωρούνται τα πρόσωπα , τα οποία λόγω οργανικών , ψυχικών ή κοινωνικών αιτιών παρουσιάζουν καθυστερήσεις , αναπηρίες ή διαταραχές στην εν γένει ψυχοσωματική δομή ή στις επιμέρους λειτουργίες και σε βαθμό που δεν επιτρέπει , δυσχεραίνει ή παρακωλύει σοβαρά την παρακολούθηση απ’ αυτά της παρεχόμενης στα κανονικά άτομα γενικής ή επαγγελματικής εκπαίδευσης καθώς και την επαγγελματική αποκατάσταση στην αυτοδύναμη κοινωνική τους ένταξη”.

Κατηγορίες ειδικών ατόμων

Στα ειδικά άτομα περιλαμβάνονται :

1. οι τυφλοί και όσοι έχουν διαταραχές στην όραση.
2. οι κωφοί και βαρήκοοι.
3. όσοι έχουν κινητικές διαταραχές (σπαστικοί κ.λ.π.).
4. οι επιληπτικοί.
5. όσοι έχουν νοητική καθυστέρηση.
6. όσοι έχουν διαταραχές στο λόγο.
7. όσοι πάσχουν από ψυχικές νόσους.
8. όσοι εμφανίζουν ‘δυσκολίες μάθησης’ ή είναι σχολικά ανώριμοι.

Ο Ν. 1566/85 άρθρο 32 παρ.2 αναφέρει τα εξής:

Άτομα με ειδικές ανάγκες

Στα άτομα αυτά περιλαμβάνονται τα εξής:

1. τυφλοί και όσοι έχουν σοβαρές διαταραχές στην όραση,
2. οι κωφοί και βαρήκοοι,
3. όσοι έχουν νοητική καθυστέρηση,
4. όσοι εμφανίζουν επιμέρους δυσκολίες στη μάθηση (δυσλεξία , διαταραχή λόγου και άλλα) ή είναι γενικότερα δυσπροσάρμοστοι,
5. όσοι πάσχουν από ψυχικές νόσους και συναισθηματικές αναστολές,
6. οι επιληπτικοί,
7. οι χανσενικοί,

8. όσοι πάσχουν από ασθένειες που απαιτούν θεραπεία και παραμονή σε νοσηλευτικά ιδρύματα , κλινικές ή πρεβαντόρια και
9. κάθε άτομο νηπιακής , παιδικής ή εφηβικής ηλικίας , που δεν ανήκει σε μια από τις προηγούμενες περιπτώσεις και που παρουσιάζει διαταραχή της προσωπικότητας από οποιαδήποτε αιτία.

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο Δημ. Στασινός (Αθήνα 1991), πρόκειται για παιδιά και εφήβους με εκπαιδευτικές και κοινωνικές ανάγκες. Οι πρώτες αφορούν τις ανάγκες των ατόμων αυτών που απορρέουν από τη δυσκολία τους να επωφελούνται πλήρως από ένα σχολικό πρόγραμμα σχεδιασμένο για «κανονικά» παιδιά. Με άλλα λόγια, τα εν λόγω άτομα παρουσιάζουν μια μαθησιακή δυσκολία που απαιτεί ειδική εκπαιδευτική μεταχείριση έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες που απορρέουν από τη δυσκολία αυτή. Η τελευταία ορίζεται ως δυσκολία (προερχόμενη από φυσική ή νοητική ανεπάρκεια ή από οποιοδήποτε άλλο λόγο) που θεωρείται ότι είναι σημαντικά μεγαλύτερη από εκείνη που η πλειοψηφία των παιδιών της ίδιας ηλικίας βιώνει στο σχολείο. Οι δεύτερες ανάγκες (δηλ. οι κοινωνικές) συνδέονται με διαταραχές (συναισθηματικές και της συμπεριφοράς) του παιδιού που παρεμποδίζουν την προσαρμογή του στον κοινωνικό περίγυρο (με τη στενότερη και ευρύτερη έννοια). Έτσι, στη συνέχεια, δεν είναι σε θέση να ενταχθεί στην παραγωγική διαδικασία και να ζήσει σε αυτή ως ένα παραγωγικό και ανεξάρτητο μέλος της. Στη διεθνή βιβλιογραφία έχει επικρατήσει ο όρος «παιδιά με ειδικές ανάγκες» (children with special needs) που δεν είναι παρά συντεταγμένος τύπος του πλήρους όρου «παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές και κοινωνικές ανάγκες» (children with special educational and sociological needs).

4) ΤΥΦΛΟΙ

A) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1. Πρωτόγονη και αρχαία περίοδος (3.000 π.Χ. – 500 π.Χ.)

Όπως αναφέρει η Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995), ο χρόνος ζωής των ατόμων με σωματικές αναπηρίες στις πρωτόγονες κοινωνίες, δεν ξεπερνούσε τη βρεφική ηλικία. Οι περισσότερες φυλές επέτρεπαν την θανάτωση του νεογέννητου αν ήταν αδύναμο ή άρρωστο.

Γραπτές μαρτυρίες Κινέζων, Αιγυπτίων και Ελλήνων αποκαλύπτουν πως οι πνευματικές διαταραχές ήταν έργο δαιμόνων που είχαν καταλάβει το άτομο.

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι πίστευαν βαθιά στην αθανασία και απαγόρευαν τη θανάτωση των βρεφών, είτε αυτά ήταν 'υγιή' είτε όχι. Στην αρχαία μάλιστα Αίγυπτο τα τυφλά άτομα πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στην πολιτεία με το να μοιρολογούν τους νεκρούς.

1. Ελληνική και ρωμαϊκή περίοδος

Συνεχίζοντας η ίδια, αναφέρει ότι στην Ομηρική κοινωνία όπου τα χαρακτηριστικά του τέλειου ανθρώπου είναι η σωματική δύναμη και το ηρωικό πνεύμα, η σωματική αναπηρία καταδικάζεται από θεούς και ανθρώπους.

Γνωστός είναι ο ευγονισμός που εξασκείτο τα χρόνια εκείνα στη Σπάρτη. Στον Καιάδα και τις αποθέτες πετούσαν οι σπαρτιάτες τα πτώματα των εγκληματιών, των αιχμαλώτων και όσων παιδιών τύχαινε να γεννηθούν ανάπηρα.

Στην Αθήνα, αντίθετα από τη Σπάρτη, η κατάσταση των ατόμων με αποκλίσεις είναι διαφορετική. Στον απτικό ουρανό έχουν μερίδα όλοι, γεροί και αδύνατοι. Οι Αθηναίοι είναι οι μόνοι στην αρχαία Ελλάδα που έβαλαν ευεργετικό νόμο για 'τους αδύνατους'. Αδύνατος χαρακτηριζόταν κάθε πολίτης που είχε περιουσία μικρότερη από τρεις μνες και τέτοια αναπηρία που να μην του επιτρέπει να εργάζεται για να κερδίζει τα

απαραίτητα για τη ζωή του. Η εξέταση των πολιτών για την έγκριση του επιδόματος γινόταν μάλιστα από βουλή.

3. Μεσαίωνας

Συνεχίζοντας, στο μεσαίωνα το βαθύ θρησκευτικό πνεύμα που επικρατεί, εξασφαλίζει μια κάποια ανθρωπιστική φιλανθρωπική φροντίδα στα σωματικά ανάπηρα και τα νοητικά καθυστερημένα άτομα. Όμως, το συναισθηματικά διαταραγμένο άτομο θεωρείται τώρα περισσότερο από ποτέ, κτήμα του σατανά.

Τον Δεκέμβριο του 1484, ο Πάπας Innocent ανέθεσε σε δύο Δομινικανούς καλόγερους το διωγμό των αιρετικών. Χιλιάδες εκατοντάδες έτσι, άτομα με μειονεξίες αναγνωρίστηκαν ως αιρετικά, βασανίστηκαν και κάηκαν στη φωτιά μπροστά σε πλήθη που δεν έδειξαν την παραμικρή συμπόνια και οίκτο.

18^{ος} – 19^{ος} Αιώνας

Η γαλλική επανάσταση ξύπνησε τη συνείδηση του ατόμου για κοινωνική υπευθυνότητα και ακόμα περισσότερο τη συναίσθηση της ευθύνης της πολιτείας απέναντι στα μέλη της συμπεριλαμβανομένων των παιδιών και αναπήρων.

Το 1651 κατασκευάστηκαν στη Γερμανία οι πρώτες πλάκες γραφής για τους τυφλούς. Μέχρι το τέλος του 18^{ου} αιώνα άρχισαν να λειτουργούν σχολεία για τυφλούς. Το 1829 ο Luis Braille προσάρμοσε στις ανάγκες των τυφλών ένα πρώην στρατιωτικό κώδικα γραφής. Το καινούργιο αυτό σύστημα ονομάστηκε αργότερα Μπράιηλ.

Σύμφωνα με τον Δημήτρη Στασινό(Αθήνα 1991),με πρωτοβουλία φιλανθρωπικών σωματίων που ιδρύθηκαν την περίοδο 1906-1989,ή και μεμονωμένων ιδιωτών, λειτούργησαν ορισμένα ιδρύματα και σχολές οικοτροφειακού χαρακτήρα που φιλοξενούσαν «σωματικώς αναπήρους» μαθητές και των δύο φύλων.

Οι ιδρυματικές αυτές δομές παρείχαν στα εν λόγω άτομα προστασία, εκπαίδευση και περίθαλψη, αργότερα Δε και επαγγελματική κατάρτιση,

σύμφωνα με τη σχετική αντίληψη που είχε διαμορφωθεί στην τότε ελληνική κοινωνία.

Ειδικότερα, για την ομάδα των τυφλών ιδρύθηκαν στην Αθήνα από τον ιδιωτικό τομέα ο «Οίκος Τυφλών», ο «Φάρος Τυφλών της Ελλάδος» και η «Αγροτική Τεχνική Σχολή Τυφλών». Για τον ίδιο σκοπό ,λειτούργησε, επίσης ,στη Θεσσαλονίκη η «Σχολή Τυφλών Β. Ελλάδος». Παράλληλα, την ίδια περίοδο, αναπτύχθηκαν διάφορες οργανώσεις τυφλών που είχαν ως στόχο την υλική και ηθική συνδρομή των εν λόγω ατόμων .

Οι παρεμβάσεις του επίσημου Κράτους στο πρόβλημα της αντιμετώπισης των «σωματικώς αναπήρων» την περίοδο αυτή αφορούν την ίδρυση σχολείου για τυφλούς και «αμβλύωπες».

Στην πρώτη μετεμφυλιακή περίοδο το μόνο που ιδρύθηκε για τα άτομα αυτά ήταν το ονομαζόμενο : Δημοτικό Σχολείο Σχολής Τυφλών Βορείου Ελλάδος. Επρόκειτο για δημόσιο σχολείο που δεχόταν (εσωτερικά) τυφλά παιδιά κανονικής νοημοσύνης ή και «υπολειπόμενα». Το σχολείο δεν ακολουθούσε ειδικό αναλυτικό πρόγραμμα. Στα παιδιά παρέχονταν, επίσης, επαγγελματική εκπαίδευση και λαμβάνονταν μέριμνα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Στις αρχές περίπου της δεκαετίας του '70 ιδρύθηκαν, επίσης, δυο ειδικές σχολές τυφλών, η μια στην Πάτρα και η άλλη στο Ηράκλειο Κρήτης. Κάθε σχολή περιλάμβανε σχολεία γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης.

B) ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Σύμφωνα με τον Δημ. Στασινό (Αθήνα 1991), με τον όρο «τυφλός» εννοούμε το παιδί του οποίου η οπτική οξύτητα στο (λειτουργικά) καλύτερο μάτι είναι 20/20062 ή μικρότερη ακόμη και με τη καλύτερη διορθωτική παρέμβαση ή του οποίου το πεδίο ορατότητας είναι τόσο περιορισμένο ώστε η ευρύτερη διάμετρος του οπτικού πεδίου «υποτείνει» μια γωνιακή απόσταση όχι μεγαλύτερη από 20 βαθμούς.

Τα «μερικώς βλέποντα» παιδιά έχουν οπτική οξύτητα 20/70 και 20/200 στο (λειτουργικά) καλύτερο μάτι με διορθωτική παρέμβαση.

Όπως αναφέρει ο Ιωαν. Κολιόπουλος, για να νιώσουμε έστω και για λίγο το οδυνηρό αίσθημα που προκαλεί η τύφλωση, ας κλείσουμε για λίγο τα μάτια και ας δοκιμάσουμε να κινηθούμε σ' ένα χώρο. Θα αισθανθούμε αμέσως ένα κύμα δυσφορίας και απογοήτευσης να μας πλημμυρίζει και να προβάλλει την ακατανίκητη παρόρμηση και ανάγκη να ανοίξουμε τα μάτια. Γι' αυτό από την πολύ παλαιά εποχή, η όραση που φέρνει σε επαφή τον άνθρωπο με τον κόσμο για την επιβίωση και την καταξίωση της ζωής ήταν ταυτόσημη με την ίδια τη ζωή, 'το ζην είναι ισότιμον του οράν'.

Η μόνιμη απώλεια της οράσεως, η τύφλωση, προκαλεί μεγάλες συναισθηματικές διαταραχές αλλά συγχρόνως έχει και σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις.

Η διερεύνηση του προβλήματος αυτού αφορά στην επισήμανση των αιτιών που προκαλούν την τύφλωση, στην προσπάθεια για την παρεμπόδιση ή για την όσο το δυνατό νωρίτερη διάγνωση της νόσου που καταλήγει στην απώλεια ή μείωση της οράσεως κ.α.

Σχετικά με τον προσδιορισμό της έννοιας 'τύφλωση' και 'τυφλός' υπάρχουν αντιγνώμεις και διχογνωμίες και χρησιμοποιούνται συχνά διαφορετικοί ορισμοί. Βασικά ο όρος 'νομική τύφλωση' δηλώνει τις ακραίες περιπτώσεις μειωμένης οπτικής οξύτητας και δίνει το δικαίωμα στο άτομο να παίρνει βοήθημα, οικονομική ενίσχυση από το κράτος. Τα άτομα που ανήκουν στην κατηγορία αυτή είναι πολύ λιγότερα από αυτά που περιλαμβάνονται στον όρο 'κοινωνική τύφλωση' ή 'οικονομική τύφλωση'. Στην ομάδα αυτή ανήκουν τα άτομα που δεν μπορούν άνετα να μετακινηθούν σ' ένα άγνωστο περιβάλλον, να διαβάσουν ένα βιβλίο ή να ασκήσουν αποτελεσματικά ένα επάγγελμα. Σαν

όριο για την επαγγελματική τύφλωση οι περισσότεροι θέτουν το 1/10 της οπτικής οξύτητας.

Το πρόβλημα της τυφλότητας προβάλλει με ενάργεια αν σκεφθούμε ότι σε 3 δισεκατομμύρια ανθρώπους που ζουν και κινούνται στον πλανήτη μας υπολογίζεται ότι 15 εκατομμύρια είναι τυφλοί και από αυτούς πάνω από 600.000 είναι παιδιά. Βεβαίως η κατανομή των τυφλών ποικίλλει από χώρα σε χώρα.

Για την Ελλάδα δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία αλλά οι σχετικές στατιστικές προέρχονται από την καταγραφή στο Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών ατόμων που χρειάζονται οικονομική ενίσχυση γιατί θεωρούνται 'τυφλοί'. Από παλαιότερα δεδομένα διαπιστώθηκε ότι 10.674 άτομα (4.827 άνδρες και 5.847 γυναίκες) έπαιρναν οικονομική ενίσχυση. Αν θελήσουμε να κατατάξουμε τις περιπτώσεις αυτές σε ομάδες νοσημάτων σχετικά με τα αίτια θα μπορούσαμε να έχουμε κάποια ιδέα για τη συχνότητα και στη χώρα μας.

Σήμερα υπολογίζονται ότι οι καταγεγραμμένοι στη χώρα μας τυφλοί (αυτοί δηλ. που επιδοτούνται) ανέρχονται περίπου σε 20.000 (χωρίς αυτός ο αριθμός ν' ανταποκρίνεται απόλυτα στην πραγματικότητα ή να υφίσταται κατά πολύ). Από αυτούς το μεγαλύτερο ποσοστό είναι άτομα μεγάλης ηλικίας, ενώ στα μικρά παιδιά κύριο αίτιο τυφλότητας φαίνεται να είναι η αμφιβληστροειδοπάθεια προωρότητας που όμως χρόνο με το χρόνο ο αριθμός μειώνεται γιατί γίνεται σωστός έλεγχος του χορηγούμενου οξυγόνου και έγκαιρος οφθαλμολογικός έλεγχος.

Προτού αναφερθούμε πιο εξειδικευμένα στο πρόβλημα από την ιατρική σκοπιά ορθό θα ήταν να παραθέσουμε την δομή του οφθαλμού για καλύτερη κατανόηση. Η παρουσίασή του θα γίνει όσο πιο απλά και περιεκτικά

Σύμφωνα με το βιβλίο της βιολογίας της β λυκείου (Αθήνα 1999) ο οφθαλμικός βολβός έχει σχήμα πεπλατυσμένης σφαίρας και διάμετρο ,στον ενήλικα, περίπου 2,5 cm. Αποτελείται από τρεις χιτώνες, το σκληρό, το χοριοειδή και τον αμφιβληστροειδή.

Ο σκληρός χιτώνας (το λευκό του ματιού) βρίσκεται εξωτερικά και είναι ένα σκληρό ελαστικό στρώμα από πυκνό συνδετικό ιστό. Το πρόσθιο τμήμα του σκληρού, ο κερατοειδής, είναι διαφανές με μεγάλη κυρτότητα. Ο χοριοειδής χιτώνας βρίσκεται εσωτερικά του σκληρού, περιλαμβάνει μεγάλο

αριθμό αγγείων και περιέχει χρωστικές που απορροφούν τις ακτίνες του φωτός εμποδίζοντας την αντανάκλασή τους μέσα στο μάτι. Ο αμφιβληστροειδής είναι ο εσωτερικός χιτώνας και περιλαμβάνει τα φωτοϋποδεκτικά κύτταρα.

Το πρόσθιο τμήμα του χοριοειδούς σχηματίζει την ίριδα, η οποία περιέχει λείους μυς, που ρυθμίζουν το εύρος μιας οπής στο κέντρο της (κόρη του οφθαλμού). Ακριβώς πίσω από το σημείο σύνδεσης του λευκού του ματιού με τον κερατοειδή ο χοριοειδής γίνεται παχύτερος σχηματίζοντας μια δομή, το ακτινωτό σώμα. Ο κρυσταλλοειδής φακός βρίσκεται πίσω από την κόρη του οφθαλμού και συνδέεται με το ακτινωτό σώμα μέσω λείων μυών. Η κοιλότητα που σχηματίζεται ανάμεσα στο φακό, την ίριδα και στον κερατοειδή είναι γεμάτη με ένα διαφανές υγρό, το υδατοειδές υγρό, ενώ αυτή που σχηματίζεται πίσω από το φακό είναι γεμάτη με ένα παχύρρευστο υγρό, το υαλώδες σώμα.

Ο αμφιβληστροειδής περιέχει τροποποιημένα νευρικά κύτταρα, οι απολήξεις των οποίων ονομάζονται ραβδία και κωνία και περιέχουν φωτοευαίσθητες χρωστικές. Τα ραβδία είναι πολυάριθμα (150 106) και εντοπίζονται κυρίως στην περιφέρεια του αμφιβληστροειδούς. Τα κωνία είναι λιγότερα σε αριθμό (3 106) από τα ραβδία, εντοπίζονται στο κέντρο του αμφιβληστροειδούς και κυρίως στην ωχρή κηλίδα. Τα ραβδία και τα κωνία σχηματίζουν συνάψεις με διπολικά νευρικά κύτταρα. Αυτά στη συνέχεια συνδέονται με άλλα νευρικά κύτταρα, των οποίων οι αποφυάδες σχηματίζουν το οπτικό νεύρο. Το οπτικό νεύρο εξέρχεται από ένα άνοιγμα του αμφιβληστροειδούς, την οπτική θηλή.

Γ) ΑΙΤΙΑ ΤΥΦΛΩΣΗΣ

Αν γνωρίζουμε τα αίτια της τύφλωσης, αυτά θα μας βοηθήσουν στο να προγραμματίσουμε την ενημέρωση και τη σωστή και έγκαιρη πρόληψη, όσο αυτό καθίσταται δυνατό.

Σύμφωνα με τον Ι. Κολιόπουλο (Αθήνα 1999) τα αίτια της τύφλωσης είναι:

1)ΚΥΡΙΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ

Γλαύκωμα

Καταρράκτης

Αγγειακές παθήσεις

Αποκόλληση αμφ/δούς κλπ.

2)ΛΟΙΜΩΔΗ

Διάφορες φλεγμονές

Τράχωμα

3)ΣΥΓΓΕΝΗ

Μελαγχρωστική αμφιβληστροειδοπάθεια

Υψηλή μυωπία

4)ΑΤΥΧΗΜΑΤΑ – ΤΡΑΥΜΑΤΑ

Επαγγελματικά ατυχήματα

Από παιχνίδια

5)ΓΕΝΙΚΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ

Σακχαρώδης διαβήτης κλπ.

6)ΑΓΝΩΣΤΑ

Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η Σ. Πολυχρονοπούλου -Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995), οι πιο συνηθισμένες αιτίες που προκαλούν ολική ή μερική απώλεια της όρασης είναι οι εξής:

Φλεγμονές, τραύματα, συγγενείς ανωμαλίες και παθήσεις του κερατοειδούς χιτώνα. Διαμπερή τραύματα του κερατοειδούς από μέταλλα και κυρίως από σίδηρο, προκαλούν τη λεγόμενη σιδήρωση του οφθαλμού και μπορεί να οδηγήσουν σε τύφλωση. Η ερυθρά και άλλες μολυσματικές αρρώστιες κατά τους πρώτους μήνες της κύησης μπορεί να προξενήσουν συγγενή προβλήματα όπως είναι ο καταρράκτης. Επίσης, τραύματα στο

κεφάλι, θυρειοδής μυοπάθεια, μηνιγγίτιδα, αγγειακή διαταραχή και ενδοκράνιος όγκος μπορεί να καταλήξουν σε σοβαρά προβλήματα όρασης. Ειδικές βλάβες στον οπτικό φλοιό προξενούν την λεγόμενη ψυχική τύφλωση ή οπτική αγνωσία. Κατ' αυτήν το άτομο βλέπει αντικείμενα αλλά αδυνατεί να τα αναγνωρίσει. Σε περιπτώσεις καταστροφής του οπτικού νεύρου παρουσιάζονται κινητικές και χωροχρονικές διαταραχές, ενώ στην αλλοίωση του ινιακού λοβού παρατηρείται ολική αφασία.

Οι πιο συνηθισμένοι από τους παραπάνω αιτιολογικούς παράγοντες εξακολουθούν να είναι τα τραύματα του οφθαλμού που ταξινομούνται ως εξής:

- 1)Τραύματα κατά την ενδομήτρια ζωή (π.χ. αποτυχημένες προσπάθειες έκτρωσης)
- 2)Τραύματα κατά τη γέννηση: σε ποσοστό 20-25% των τοκετών προξενείται βλάβη στον ένα ή και τους δύο οφθαλμούς κατά τη γέννηση, ποσοστό που αυξάνεται σε 40-45% σε πρόωρους ή παρατεταμένους τοκετούς
- 3)Τραύματα στο χώρο του σπιτιού, του σχολείου και της γειτονιάς: αποτελούν το 20-30% του συνολικού αριθμού οφθαλμολογικών τραυμάτων. Απ' αυτά το 45% οφείλεται σε αυτοτραυματισμούς (χρήση αιχμηρών αντικειμένων, παιχνιδιών κλπ.), και το 55% σε τραύματα που προξενεί το ένα παιδί στο άλλο κατά τη διάρκεια συνηθισμένων ή επικίνδυνων παιχνιδιών.
- 4)Τραύματα από οδικά ατυχήματα και αθλήματα: τα πρώτα αυξάνονται όλο και περισσότερο με την επιδείνωση της κυκλοφορίας, πράγμα που ισχύει και για τα δεύτερα, καθώς αυξάνεται χρόνο με το χρόνο ο αριθμός παιδιών και ενηλίκων που ασχολούνται με τον αθλητισμό. Έχουμε έτσι για παράδειγμα, περιθλαστικά τραύματα ή βλάβες στον οφθαλμό από υπεριώδης ακτινοβολίες κατά τη διάρκεια συγκεκριμένων χειμερινών σπορ, αλλά και η πυγμαχία, η κολύμβηση, οι καταδύσεις και η σκοποβολή μπορεί να καταλήξει σε τραυματισμούς και σε μερική ή ολική απώλεια της όρασης.
- 5)Γεωργικά τραύματα: η ανάπτυξη στον τομέα των παρασιτοκτόνων και εντομοκτόνων ευθύνεται έμμεσα για την εμφάνιση χημικών εγκαυμάτων του οφθαλμού σε αγροτικό πληθυσμό.
- 6)Τραύματα βιομηχανικής φύσεως: από μεταλλωρυχεία και κυρίως από την καταστρεπτική επίδραση ακτινοβολιών.

Δ) ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Όπως αναφέρει ο Ιωαν. Κολιόπουλος (Αθήνα 1999), σημειώνει ότι παρά τις εξελίξεις και τις προόδους που συνεχώς σημειώνονται, καθώς και την έγκαιρη διάγνωση, που τίθεται, αλλά και την ορθή αντιμετώπιση, η Δαμόκλειος σπάθη της τυφλότητας πάντα επικρέμεται σε κάθε οφθαλμοπαθή. Σήμερα, με τις εκπληκτικές προόδους της Βιο-ηλεκτρονικής, αχνογέγγουν ελπίδες και δυνατότητες φαίνονται πιθανές στο εγγύς μέλλον.

Στην περίπτωση που η τύφλωση οφείλεται σε καταστροφή των οπτικών κυττάρων ή 'γεροντική', σύμφωνα με την ηλικία, ενώ τα γαγγλιακά κύτταρα και η περαιτέρω οδός μετάδοσης του οπτικού ερεθίσματος παραμένουν ακέραια γίνονται εμπειριστατωμένες έρευνες να χρησιμοποιηθεί αμφιβληστροειδικό πρόθεμα ή καλύτερα, επιαμφιβληστροειδικό εμφύτευμα. Το φως, ενισχυόμενο με το είδωλο των εικόνων του έξω κόσμου,πίπτει σ' αυτό το πρόθεμα και μέσω αυτού ενεργοποιούνται τα κύτταρα για τη μετάδοση του οπτικού ερεθίσματος.

Ο ασθενής που έχει υποστεί βλάβη ή καταστροφή των οπτικών κυττάρων και έχει μόνο τα γαγγλιακά κύτταρα, φέρει ειδικά γυαλιά. στα γυαλιά αυτά είναι ενσωματωμένα: μια μικρή κάμερα μ' ένα Charge-Couple Device, που συνδέεται μ' ένα Laser υπέρυθρο, που στέλνει το φως του στο πρόθεμα και το 'ενεργοποιεί'.

Πιο συγκεκριμένα, έχουμε μια 'ερευνώσα' κάμερα, υπέρυθρη, που κατευθύνει τον οφθαλμό ανάλογα με την αντανάκλαση του ειδώλου σε ένα καθρέπτη, που 'συλλαμβάνει' την υπέρυθρη ακτινοβολία και την 'μετατρέπει' σε ορατή, για να τη στείλει στο αμφιβληστροειδικό πρόθεμα. Έτσι εκδηλώνεται η κίνηση του οφθαλμού, ανάλογα με το τι θέλει να δει ο τυφλός.

Αυτό το όλο σύστημα, που αγγίζει τα όρια της επιστημονικής φαντασίας, αρχίζει να δοκιμάζεται και υπολογίζεται, ότι το 2005 ή το 2010, το αργότερο, να γίνει πρακτικά εφαρμόσιμο.

Από την πληθώρα των ερευνητών που εργάζονται στον τομέα αυτό, αναφέρουμε ενδεικτικά τον καθηγητή Ηλεκτρονικής και Νευρωσικών Συστημάτων Christof Koch (Ινστιτούτο Τεχνολογίας Καλιφόρνιας, Πασατέντα) που κατασκευάζει τα 'νευρομορφικά chips', και τον Carver Mead και τη Misha Mahowald (Ινστιτούτο Τεχνολογίας Καλιφόρνια, Κάλτετς) οι οποίοι

‘κατασκευάζουν αμφιβληστροειδή από πυρίτιο’, που μιμείται τη δομή και τη λειτουργία του ανθρώπινου αμφιβληστροειδή, τον αποκαλούμενο ‘Silicon Retina’.

Η αντιμετώπιση της τύφλωσης που οφείλεται σε ατροφία του οπτικού νεύρου, επιχειρείται με μια ενισχυμένη κάμερα, που θα μεταδίδει την εικόνα μέσω ενός νευρομορφικού chip, που θα έχει εισαχθεί στον ινιακό λοβό. Η μετάδοση θα γίνεται μέσω μιας ‘νευρωνικής’ επαφής ή ρεύματος υψηλής συχνότητας. Η ιδέα αυτή ξεκινά από τα ήδη γνωστά ‘φωσφαίνια’.

Οι πρώτοι που επιχείρησαν ερεθισμό του ινιακού λοβού και προκάλεσαν ‘φωτεινά’ ή οπτικά ερεθίσματα, ήταν ο Brindley και ο W. Dolettel, για να φθάσουμε στις πρόσφατες έρευνες του Καθηγητή Βιοηλεκτρικής Richard Norma.

Η ηλεκτρονική και η πληροφορική έχουν πολλές και αυξανόμενες εφαρμογές που εξυπηρετούν τους τυφλούς.

Ο Β. Πρώιμος (Ρόδος 1992) αναφέρει ότι το πρόβλημα της απεικόνισης της όψεως ενός φωτιζόμενου αντικειμένου έχει λυθεί. Μια συνηθισμένη video – camera ‘παίρνει’ εικόνες και τις μετατρέπει σε σειρά ηλεκτρονικών σημάτων, τις αποθηκεύει σε μαγνητοταινία και τις δείχνει στη μικρή δική της ή σε άλλη συσκευή οράσεως.

Το δύσκολο όμως πρόβλημα της διαβίβασης της εικόνας στον εγκέφαλο του τυφλού δεν έχει λυθεί ακόμα ικανοποιητικά. Για να μεταδοθεί η εικόνα στον εγκέφαλό μας, πρέπει εκατοντάδες μονωμένα σύρματα να πάρουν σήματα από αντίστοιχα σημεία της εικόνας και να τα μεταφέρουν μέσα στον εγκέφαλο.

Η όψη του αντικειμένου, που ‘βλέπει’ η camera, διαβιβάζεται με καλώδιο σε ειδικό προβολέα που την προβάλλει ως φωτεινή εικόνα πάνω στη γυμνή πλάτη του τυφλού. Το δέρμα της πλάτης έχει καλυφθεί από μικροσκοπικούς ταλαντωτές. Καθένας του δονείται με ένταση ανάλογη της έντασης του φωτός που δέχεται. Έτσι η αντίστοιχη νευρική απόληξη του σημείου εκείνου του δέρματος ερεθίζεται με ένταση ανάλογη της έντασης της φωτεινής ακτίνας που προσπίπτει σ’ αυτό. ο ερεθισμός μεταφέρεται μέσω των νεύρων στον εγκέφαλο. Έτσι ο τυφλός ‘βλέπει’ μέσω της πλάτης του τα μεγέθη, τα σχήματα και την λαμπρότητα των αντικειμένων που κοιτάζει η camera.

Κεφάλαιο 2^ο

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΥΦΛΟΥ

1) ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΤΥΦΛΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τα άτομα με προβλήματα όρασης είναι ακριβώς όπως όλοι οι άνθρωποι με τη διαφορά ότι δεν μπορούν να δουν κανονικά. Πηγαίνουν σχολείο, εργάζονται. Δημιουργούν οικογένεια. Παρακολουθούν τηλεόραση, κάνουν διακοπές, έχουν φίλους και χόμπι. Μπορεί να χρειαστούν βοήθεια για να κάνουν ένα ή περισσότερα από όλα τα παραπάνω. Για παράδειγμα ένας τυφλός μπορεί να βοηθηθεί να διασχίσει μια πολυσύχναστη λεωφόρο. Αλλά μη το παίρνουμε ως δεδομένο.

Όπως αναφέρει η Σ. Πολυχρονοπούλου - Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995) η διεθνής έρευνα έχει αποδείξει ότι η μερική ή ολική απώλεια της όρασης δεν καταλήγει αυτόματα σε χαμηλή νοημοσύνη, εκτός αν το πρόβλημα οφείλεται σε συγκεκριμένες αιτίες όπως είναι οι μολυσματικές ασθένειες, οπότε υπάρχει περίπτωση η νοημοσύνη να έχει επηρεαστεί αρνητικά. Το τυφλό παιδί έχει αποδειχθεί πως έχει φυσιολογικές νοητικές ικανότητες. Η σχολική του όμως επίδοση είναι συχνά χαμηλότερη από αυτή των βλεπόντων ομηλίκων του. Τούτο αποδίδεται κυρίως στην αργή εννοιολογική ανάπτυξη που σχετίζεται με τα προβλήματα όρασης, στον αργό ρυθμό ανάγνωσης καθώς και σε ακατάλληλες τεχνικές και μεθόδους διδασκαλίας.

Ζούμε σε ένα κόσμο γεμάτο οπτικά ερεθίσματα. Σε ένα κόσμο βλεπόντων, όπου η όραση εξακολουθεί να παίζει σημαντικό ρόλο στην ποιοτική ανάπτυξη των εννοιών. Η καθυστέρηση στην κατανόηση εννοιολογικών θεμάτων που έχει παρατηρηθεί στα τυφλά άτομα οφείλεται σε έλλειψη κατάλληλων μαθησιακών εμπειριών και όχι σε σύμφυτη ανικανότητα. Όπως συνεχίζει η ίδια, η έννοια που φαίνεται να προβληματίζει ιδιαίτερα τον τυφλό είναι η έννοια του χώρου, την οποία τελικά αποκτά με τη βοήθεια άλλων αισθήσεων. Η έννοια της απόστασης για παράδειγμα μπορεί να αποκτηθεί εκτιμώντας το χρόνο που χρειάζεται για να διανύσει διάφορες αποστάσεις. Η γνώση όμως των χωρικών ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών των

αντικειμένων αποκτάται κυρίως μέσω της κιναισθητικής αντιληπτικότητας. Η κιναισθητική όπως η εμπειρία, προϋποθέτει την απ' ευθείας επαφή με το αντικείμενο. Έτσι, μακρινά αντικείμενα, όπως ουράνια σώματα, τα σύννεφα αλλά και τα βουνά, ή μικροσκοπικά, όπως τα βακτήρια, δεν είναι δυνατόν να γίνουν αντιληπτά, αλλά μπορούν να κατανοηθούν μόνο μέσω της αναλογίας και του συμπερασμού από εμπειρίες με 'προσιτά' στον τυφλό αντικείμενα.

Όταν λοιπόν η όραση του παιδιού είναι σημαντικά μειωμένη, ο γονέας ή ο δάσκαλος οφείλει να ασκήσει άλλα αισθητηριακά κανάλια χρησιμοποιώντας π.χ. την ακοή, τη γεύση, την όσφρηση και την αφή. Το γεγονός ότι η ακοή βοηθάει σημαντικά την κινητικότητα έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη μεθόδων και τεχνικών για την καλύτερη χρήση της ακοής σε θέματα προσανατολισμού και κινητικότητας. Σ' αυτό βασίζεται για παράδειγμα το ηλεκτρονικό μπαστούνι για τυφλούς.

Οι σωματικά ή ψυχικά 'ανάπηροι' άνθρωποι γίνονται συχνά στόχοι προκαταλήψεων ή διακρίσεων. Φαίνεται ότι η κοινωνία μας είναι πολύ λίγο ανεκτική απέναντι στο άτομο με ειδικές ανάγκες, ακριβώς στις περιοχές της δραστηριότητας που στην κοινωνία μας είναι μεγάλης σημασίας για την ψυχική υγεία.

Όπως αναφέρει ο Λ. Σταύρου (Αθήνα 1986) το μειονέκτημα είναι μια αρνητική κατάσταση που είναι αποτέλεσμα μιας ανεπάρκειας – ελλειμματικότητας ή μιας ανικανότητας που ενοχλεί ή περιορίζει το άτομο στην πραγμάτωση των ρόλων του σε σχέση με το φύλλο του, την ηλικία του και το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον του.

Το μειονέκτημα χαρακτηρίζεται από την αδυναμία σύμπλευσης ανάμεσα στις λειτουργίες του ατόμου και σ' ότι η κοινωνική ομάδα, στην οποία ανήκει, αναμένει από το άτομο να πραγματώσει αλλά και το ίδιο από τον εαυτό του. Το μειονέκτημα εκφράζει τις προσωπικές – κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της ανεπάρκειας – ελλειμματικότητας. Ο βαθμός δόμησης του μειονεκτήματος, ως ψυχοκοινωνικής οντότητας στον ψυχισμό του ελλειμματικού ατόμου, εξαρτάται αμεσότατα από τις στάσεις και αντιδράσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Συνεχίζοντας ο ίδιος αναφέρει ότι η έννοια του μειονεκτήματος έχει άμεση σχέση με την έννοια της προσαρμοστικότητας. Προσαρμογή είναι η κατάσταση του ατόμου που βρίσκεται σε αρμονία με το περιβάλλον του και

γενικά με ό,τι επιδρά πάνω του. Η προσαρμογή είναι μια δραστηριότητα που έχει σκοπό να επανεγκαθιστά κάθε φορά την ισορροπία, που έχει διαταραχθεί, προκειμένου το άτομο να προσαρμόζεται έτσι στους όρους του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντός του.

Η έννοια του μειονεκτήματος είναι γενική. Για την καλύτερη προσέγγισή της χρειάζεται κάθε φορά η έννοια αυτή να προσδιορίζεται σε αναφορά: α) με τη φύση του μειονεκτήματος, β) με το βαθμό δόμησης του μειονεκτήματος στον εσωτερικό ψυχισμό του ατόμου, γ) με το βαθμό δόμησης και λειτουργίας του μειονεκτήματος στην κοινωνία που ζει το άτομο.

Ο Π. Κουρουμπλής (Αθήνα 1995) αναφέρει ότι τα σημερινά κοινωνικοπολιτικά δεδομένα που καθορίζουν τα στοιχεία της πολιτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς ατόμων, ομάδων και θεσμών, απαιτούν μια κατά το δυνατόν πληρέστερη, αντικειμενική και αξιόπιστη προσέγγιση, ώστε να μπορέσει κανείς να εμβριθήσει σε όλες εκείνες τις παραμέτρους που συνθέτουν και επηρεάζουν, το πλαίσιο αλλά και το περιεχόμενο της επικοινωνίας και των σχέσεων, του ατόμου με ειδικές ανάγκες με την κοινωνία ως θεσμική οργάνωση και ως σύνολο πολιτών.

Βασική υπόθεση είναι ότι η γέννηση, η ανάπτυξη, καλλιέργεια και ενίσχυση προκαταλήψεων και στερεοτύπων αφορά πρωταρχικά σε μηχανισμούς κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς, οι οποίοι είναι σε θέση να παράγουν και να αναπαράγουν προκαταλήψεις και στερεότυπα, μηχανισμοί κοινωνικοποίησης θεσμοθετημένοι ή μη, κρατικοί ή ευρύτερα κοινωνικοί, μπορούν ανάλογα με το ποιόν, την κατεύθυνση και το περιεχόμενο της παρέμβασής τους να παράγουν, να ενισχύσουν, να συντηρήσουν ή αντίστροφα να αποδυναμώσουν και να καταργήσουν τις όποιες κοινωνικές συμπεριφορές εκδηλώνουν ή απορρέουν από κοινωνική προκατάληψη και στερεότυπα. Σε αυτούς τους μηχανισμούς θα μπορούσε κανείς να αναφέρει παραδειγματικά τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, την Παιδεία, το Κοινοβούλιο, Νομοθετικές Ρυθμίσεις κ.α. Στο ίδιο πλαίσιο διατυπώνουμε και τη δεύτερη υπόθεση: ο καθρέφτης μιας κοινωνικής δημοκρατίας σε μια κοινωνία, που θα πρέπει να εντάσσεται στην αντίληψη και τη φιλοσοφία του Κοινωνικού Κράτους, είναι η στάση και η πρακτική της κοινωνίας και του κράτους αυτού απέναντι στις ευπαθείς ομάδες, τις λεγόμενες μειονότητες. Η υπόθεση αυτή έχει ως αφετηριακή αρχή την

αναγκαιότητα θεσμικής αναγνώρισης των ατόμων με ειδικές ανάγκες ως κοινωνικών μειονοτήτων, ώστε να καταστήσει το Κράτος και η Κοινωνία εφικτή την ισότιμη και ισοδύναμη συμμετοχή των ομάδων αυτών στο κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι της χώρας.

Συνεχίζοντας αναφέρει ότι όταν η Παιδεία δεν έχει ενστερνιστεί στην πράξη την αντίληψη της αλληλαποδοχής ατόμων με ειδικές ανάγκες, φυσικό επακόλουθο μπορεί να είναι και η καλλιέργεια της αντίληψης του αδυνάτου και του ισχυρού ή του αδύναμου και του ικανού. Η εικόνα αυτή τροφοδοτεί το άτομο και την κοινωνία σε άλλα επίπεδα κοινωνικής δράσης, όπως η οικονομία, η πολιτική, η κοινωνικοοικονομική και επαγγελματική δράση του ατόμου. Με αυτό τον τρόπο εκδηλώνεται μια κοινωνική αδιαφορία, η υποτίμηση ή υποβάθμιση του ατόμου με ειδικές ανάγκες, παραβιάζονται στην πράξη τα ατομικά και ανθρώπινα δικαιώματα, καταπνίγονται οι πραγματικές δυνατότητες και ικανότητες των ατόμων με ειδικές ανάγκες, ενώ αναδεικνύονται κυρίως οι σωματικές αδυναμίες των ατόμων αυτών.

Είναι φανερό ότι η αρνητική στάση μιας κοινωνίας ή ενός μέρους αυτής στο άτομο με ειδικές ανάγκες, δυσχεραίνει σημαντικά την προσαρμογή του ατόμου στην συγκεκριμένη κοινωνία. Σε πολλές περιπτώσεις οδηγεί σε απόσυρση, σε αγχολυτικές καταστάσεις, σε επιθετικότητα και άλλα προβλήματα συμπεριφοράς, ακόμα και σε πλήρη απόρριψη ή μη αποδοχή του προβλήματος από τον ίδιο τον ανάπηρο.

Πιο συγκεκριμένα η Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995) αναφέρει ότι σε πολλές περιπτώσεις οι τυφλοί νιώθουν πως αντιμετωπίζονται ως τελείως ανίκανα όντα, πλήρως εξαρτώμενα από το συνοδό τους ή από τους άλλους. Πολλοί άνθρωποι δυσκολεύονται ή αδυνατούν να επικοινωνήσουν σωστά με κάποιο τυφλό. Όχι μόνο εφαρμόζουν ολοκληρωτικά 'το τρίγωνο της επικοινωνίας', με το να μιλούν με εκείνο που το συνοδεύει, αλλά τον θεωρούν τελείως απρόσωπο. Αυτό συμβαίνει επειδή έχουμε τον ανάπηρο και τον φυσιολογικό σε απόσταση. Είναι αλήθεια ότι πολλά άτομα δεν ξέρουν πώς να φερθούν στους τυφλούς. Η αβεβαιότητα, η αστάθεια, η αδιακρίσια και η αμηχανία που χαρακτηρίζει συχνά την συμπεριφορά τους μπορεί να αποδοθεί στην έλλειψη εμπειρίας, όσον αφορά στην επικοινωνία και επαφή, επειδή η συμμετοχή των τυφλών στη ζωή της κοινότητας εξακολουθεί να είναι περιορισμένη. Δεν είναι λοιπόν

σπάνιες οι περιπτώσεις εκείνες που υποχρεώνονται να δεχθούν τη συμπόνια ή την επιθετικότητα των άλλων.

Τέτοιου είδους συμπεριφορές αντανακλούν συχνά τις ανασφάλειες, τα αισθήματα ενοχής και τις φοβίες των βλεπόντων. Οι προκαταλήψεις, υποστηρίζουν πολλοί ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι, είναι η προβολή των αρνητικών συναισθημάτων μας, του μίσους, της επιθετικότητας και των φόβων μας. Ο φόβος πως μπορεί να χάσουμε κάποτε και εμείς τη σωματική μας ακεραιότητα, την κοινωνική θέση και αξία μας, την τωρινή αυτοεικόνα μας. Ένας φόβος που μεγαλώνει σε κάθε συνάντηση με τον ανάπηρο λες και η αναπηρία είναι μια μεταδοτική κατάσταση.

2) ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΤΥΦΛΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Όπως αναφέρει η Σ. Σεβεντή (Εκλογή 1983), για αιώνες ολόκληρους, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, αντιμετώπιζονταν από κοινότητα, ομάδα και οικογένεια σαν άτομα 'δευτέρας ποιότητας'. Έτσι το ενδιαφέρον της οικογένειας περιοριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στην παροχή τροφής και υλικής φροντίδας με την πεποίθηση ότι η αντιμετώπιση αυτή επαρκούσε για τις ανάγκες των ατόμων αυτών. Δε γινόταν καμία προσπάθεια για αξιοποίηση των δυνατοτήτων τους. Οι ελάχιστες οικογένειες που παρουσιάζουν μια ευαισθητοποιημένη στάση, αποτελούσαν την εξαίρεση του κανόνα. Σήμερα, πολλές οικογένειες εξακολουθούν να έχουν την ίδια μονοδιάστατη θεώρηση του προβλήματος.

Στην κοινότητα, οι συνθήκες είναι το ίδιο αποθαρρυντικές: ο οίκτος, η απόρριψη, η αδιαφορία ή η περιθωριακή αντιμετώπιση είναι μερικές από τις στάσεις που ακόμα επικρατούν.

Και στο οικογενειακό και στο κοινοτικό επίπεδο, τα άτομα με ειδικές ανάγκες θεωρούνται 'μη παραγωγικά' και αυτή η λανθασμένη άποψη έχει τις ρίζες της στον οικονομικό ανταγωνισμό και στην έντονη τάση του κέρδους για την απόκτηση κοινωνικού γοήτρου και δύναμης.

Η αναπηρία του ατόμου αποτελεί πηγή στρες για την οικογένεια με πολλαπλές επιπτώσεις στο συναισθηματικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο.

Όλοι οι γονείς περιμένουν το παιδί τους που θα γεννηθεί να είναι σωματικά και ψυχικά υγιές. Γι' αυτό είναι φυσιολογικό να απογοητεύονται όταν πληροφορούνται για την τύφλωση του παιδιού τους. Αρχικά αρνούνται να αποδεχθούν το γεγονός σαν πραγματικότητα και δεν μπορούν να προγραμματίσουν σχετικές μελλοντικές ενέργειες. Αργά ή γρήγορα όμως, θα πρέπει να μάθουν να ζουν την αναπηρία στην καθημερινή ζωή τους.

Αισθήματα ενοχής και συγκαλυμμένης απόρριψης είναι αντιδράσεις γονέων οι οποίοι αντιμετώπιζουν το παιδί τους με εχθρότητα και αδιαφορία. Το παιδί είναι ανεπιθύμητο στο σπίτι και τη θέση της ασφάλειας και θαλπωρής παίρνει η επιθετικότητα και αρνητική στάση.

Στο αντίθετο άκρο βρίσκονται οι υπερπροστατευτικοί γονείς, οι οποίοι αισθάνονται την ανάγκη να αποδείξουν στον εαυτό τους και στους άλλους ότι

το παιδί τους είναι τέλειο και επιμένουν αποκλειστικά στην κατάσταση της αναπηρίας του παιδιού, παραλείποντας το γεγονός ότι και αυτό είναι ένα παιδί με τις ίδιες ψυχικές ανάγκες που έχουν όλα τα παιδιά της ηλικίας του.

3) ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΥΦΛΟΥ

Μια από τις σημαντικότερες προϋποθέσεις για την καλή προσαρμογή του τυφλού στην κοινωνία είναι σίγουρα η κινητικότητα. Η Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995), σημειώνει ότι η κινητικότητα αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να κινείται μέσα στο περιβάλλον του πηγαίνοντας από τόπο σε τόπο. Ο ‘προσανατολισμός’, που συχνά συγχέεται με την κινητικότητα, αναφέρεται στην επίγνωση της θέσης που καταλαμβάνει το σώμα μας στο χώρο σε σχέση με τα αντικείμενα που μας περιβάλλουν.

Ο S. Kirk (Αθήνα 1973) αναφέρει ότι η διδασχή της εξοικείωσης με το περιβάλλον ενέχει ιδιαίτερη σημασία για το τυφλό παιδί, επειδή αφορά τόσο την σωματική όσο και την κοινωνική ανεξαρτησία του. Η ευχέρεια των κινήσεών του, της ανεύρεσης πραγμάτων ή θέσεων, του προσανατολισμού του σε νέες ή ξένες φυσικές και κοινωνικές καταστάσεις, θα είναι αποφασιστικής σημασίας για τον προσδιορισμό του ρόλου, τον οποίο ο τυφλός θα είναι σε θέση να αναλάβει μεταξύ των συνομηλίκων του, τους τύπους των επαγγελμάτων και των ασχολιών, οι οποίες θα του είναι πρόσφορες όταν ενηλικιωθεί, και την αυτοεκτίμησή του, ως ανεξάρτητο άτομο.

Τι είναι δυνατόν να γίνει για να βοηθηθεί το τυφλό παιδί να κερδίσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εξοικείωση με το περιβάλλον του και με τον εαυτό του; βεβαίως μπορεί να βοηθηθεί για να αποφύγει τον άσκοπο φόβο τόσο για νέες εμπειρίες, όσο και τραυματισμού. Τα παιδιά τα οποία βλέπουν, μελανιάζουν τα γόνατά τους, πέφτουν από δένδρα κλπ. Το τυφλό παιδί οφείλει να έχει τα ίδια δικαιώματα, αν πρόκειται να αποκτήσει ελευθερία για τον έλεγχο του εαυτού του και του περιβάλλοντός του.

Συνεχίζοντας ο ίδιος, αναφέρει ότι ένας από τους σημαντικότερους περιορισμούς, τους οποίους επιβάλλει η τύφλωση, είναι η ανικανότητα της αναγνώρισης του περιβάλλοντός. Οι καταστάσεις, οι οποίες εξαναγκάζουν τον τυφλό να βρίσκεται σε θέση εξάρτησης και οι οποίες είναι δυνατόν να προκαλέσουν πολύ μεγάλα προβλήματα προσωπικότητας και κοινωνικότητας, ανάγεται κυρίως σε προβλήματα κινητικότητας. Η χρήση μπαστουιού, συνοδευτικού σκυλιού και βλέποντος συνοδού έχουν δοκιμασθεί με επιτυχία στους ενήλικες.

Ο Δρ. Richard Hoover (1947) εργάστηκε με τυφλούς στρατιώτες σε στρατιωτικό νοσοκομείο της Valley Forge και εκεί επινόησε μια συστηματική μέθοδο κίνησης με βάση τη χρήση μπαστουιού. Η μέθοδός του αποτέλεσε την βάση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο θέμα του προσανατολισμού και της κινητοποίησης των τυφλών και χρησιμοποιείται από τους περισσότερους. Η προετοιμασία ειδικώς εκπαιδευμένου για αυτό γίνεται σε πολλές σχολές. Πολλά δημόσια και ιδιωτικά σχολεία που εξυπηρετούν τυφλούς μαθητές έχουν τέτοιο προσωπικό.

Ο Δ. Κουτάντος (Αθήνα 1999), αναφέρει ότι η αξία ενός προγράμματος κινητικότητας έγκειται στο ότι η ικανότητα να κινούμαστε με ασφάλεια και ανεξαρτησία μέσα στο περιβάλλον, προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό την ποιότητα ζωής μας. Η Stone (1997), τονίζει ότι 'η αδυναμία κίνησης μέσα στο περιβάλλον επηρεάζει το άτομο με οπτικά προβλήματα ψυχολογικά, κοινωνικά, συναισθηματικά'. Οι ψυχολογικές επιπτώσεις συνδέονται με την αυτοπεποίθηση και αυτοαντίληψη. Χωρίς την κατάλληλη εξάσκηση της κινητικότητας, ένα άτομο μπορεί να έχει περιορισμένες αλληλεπιδράσεις με πολύ σημαντικές επιπτώσεις στην ανάπτυξή του. Η περιορισμένη κοινωνική αλληλεπίδραση οδηγεί σε απομόνωση και περιορισμένες εμπειρίες. Δυσκολίες στη γλώσσα του σώματος και η έλλειψη εκφράσεων στο πρόσωπο επίσης μπορούν να προκαλέσουν κάποιες δυσκολίες στη δημιουργία μιας φιλίας. Έντονα συναισθήματα φόβου και αγωνίας μπορούν να προκαλέσουν συναισθηματικές διαταραχές. Περιορισμός στην κίνηση επίσης προκαλεί περιορισμό στη φυσιολογική – σωματική ανάπτυξη. Ακόμα πιο σημαντικό είναι ότι ένα άτομο που μπορεί να κινηθεί μόνο του, ανεξάρτητα από τους άλλους, αυξάνει τις πιθανότητες για εργασία, διασκέδαση, και μειώνει το κόστος για τη μεταφορά του.

Συνεχίζοντας ο ίδιος αναφέρει ότι η αίσθηση της ακοής πρέπει να αναπτυχθεί ώστε το παιδί να μπορέσει να διακρίνει ανάμεσα σε ένα συγκεκριμένο ήχο και τους άλλους ήχους που υπάρχουν τριγύρω. Η αφή επιτρέπει στα παιδιά να συγκεντρώσουν πληροφορίες από τη θερμοκρασία, την επιφάνεια και το σχήμα των αντικειμένων. Πληροφορίες από την αίσθηση της όσφρησης όπως ένα άρωμα, μπορούν επίσης να βοηθήσουν στον εντοπισμό ενός δωματίου, μαγαζιών και ανθρώπων. Η αισθησιοκινητική αντίληψη παρέχει πληροφορίες για την κίνηση των μυών και 'είναι αυτή η

αίσθηση που μας βοηθάει όταν περπατάμε πάνω σε ένα λόφο ή κατά μήκος μιας ανώμαλης επιφάνειας' (Best, 1992). Ο Best συνεχίζει τονίζοντας το σημαντικό ρόλο της κίνησης και όλων των αισθήσεων γιατί πολλές δραστηριότητες και κινήσεις είναι το αποτέλεσμα διαφόρων αισθήσεων που δουλεύουν μαζί.

Συνεχίζοντας ο Δ. Κουτάντος, αναφέρει ότι σε μια πιο ευρεία προσέγγιση για την κινητικότητα με απώτερο σκοπό την ανεξαρτητοποίηση, η Stone παραθέτει τον Mc Call (1990), ο οποίος συστήνει: την οργάνωση του περιβάλλοντος σε καθημερινή βάση όπως την προετοιμασία φαγητού, την αυτοεξυπηρέτηση, την χρήση χρημάτων, την φροντίδα του σπιτιού και την ανάπτυξη διαπροσωπικών ικανοτήτων για επικοινωνία, κοινωνικές σχέσεις, σεξουαλικότητα και σεξουαλική εκπαίδευση.

Η ανάπτυξη των κινητικών, αισθητικών και αντιληπτικών δεξιοτήτων, η ανάπτυξη της κινητικότητας και η ανάπτυξη διαπροσωπικών ικανοτήτων και αυτοεξυπηρέτηση χρειάζεται να ενσωματωθούν σε ένα ενιαίο εκπαιδευτικό πρόγραμμα από το νηπιαγωγείο μέχρι το γυμνάσιο και το λύκειο. Μια τέτοια ενσωμάτωση απαιτεί την ανάληψη μιας 'μοιραζόμενης ευθύνης' ανάμεσα στην οικογένεια, τους δασκάλους του σχολείου και τον δάσκαλο της κινητικότητας. Σε περίπτωση έλλειψης δασκάλου κινητικότητας, ένας περιπατητής δάσκαλος για παιδιά με οπτικά προβλήματα μπορεί να συνεργασθεί με το δάσκαλο της τάξης και την οικογένεια για την ανάπτυξη της κινητικότητας του παιδιού.

Η Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995) αναφέρει ότι πολλοί από εμάς έχουμε δει τυφλούς να βαδίζουν μόνοι τους. Άλλοι περπατούν με μεγαλύτερη άνεση και άλλοι με μικρότερη. Οι περισσότεροι δίνουν την εντύπωση πως έχουν μια ειδική ικανότητα ή μια ανεπτυγμένη αίσθηση να αντιλαμβάνονται τα αντικείμενα που συναντούν στο δρόμο τους. Είναι γνωστή η κλασική μελέτη των Cotzin και Dallenbach (1950). Στις έρευνές τους ζήτησαν από τα τυφλά άτομα να περπατούν σε ένα μονοπάτι σταματώντας κάθε φορά που διαισθάνονταν ότι υπήρχε μπροστά τους ένα εμπόδιο. Στη συνέχεια οι ερευνητές άρχισαν με διάφορους τρόπους, συστηματικά και προγραμματισμένα να μειώνουν τις υποθέσεις τους όσον αφορά στους παράγοντες που ευθύνονται για την 'αίσθηση των αντικειμένων'. Κάλυψαν το κεφάλι των τυφλών με βελούδινη κουκούλα για να περιορίσουν τις ενδείξεις που μπορεί να είχαν από την ατμοσφαιρική πίεση.

Χρησιμοποίησαν παρωπίδες για να αποκλείσουν τη χρήση υπολειμματικής όρασης. Έφραξαν τα αυτιά, ένα κάθε φορά, για να αποκλείσουν την ακοή κ.α.

Οι έρευνες αποκάλυψαν τελικά ότι η ικανότητα των τυφλών να αποφεύγουν τα εμπόδια μειώνεται σε πολύ σοβαρό βαθμό όταν 'μπλοκάρεται' η ακοή τους. Χρησιμοποιούν τον ήχο όπως περίπου οι νυχτερίδες για να εντοπίσουν τα εμπόδια που συναντούν στο δρόμο τους.

Ο S. Kirk (Αθήνα 1973) αναφέρει ότι το θέμα της προσωπικής κινητοποίησης και της ανεξαρτησίας ενέχει ιδιαίζουσα σημασία για την εφηβική ηλικία, όταν το παιδί είναι έτοιμο να αποχωριστεί τους οικογενειακούς περιορισμούς και την υπερβολική προστασία. Στις σχέσεις με συνομηλίκους του, η ασφάλεια και η άνεση με τον έλεγχο του εαυτού του και την κυριαρχία του περιβάλλοντός του είναι για το παιδί ουσιαστικής σημασίας για την ανάπτυξη της αυτοπεποίθησής του και της ανεξαρτησίας του καθώς και για την εξασφάλιση της εκτίμησής και του σεβασμού της προσωπικότητάς του από τους άλλους.

Οι τυφλοί ζουν σε μια κοινωνία της οποίας οι κανόνες συμπεριφοράς αναπτύχθηκαν βαθμιαία κατά την κοινή συμβίωση κυρίως βλεπόντων.

Η συμπεριφορά των βλεπόντων προς τα άτομα με προβλήματα όρασης συνήθως δεν είναι ρεαλιστική, π.χ. υποτιμούν ή υπερτιμούν τις ικανότητές τους, τους υπερπροστατεύουν ή τους απορρίπτουν, εγείρουν απαιτήσεις κατώτερες ή υπέρτερες των ικανοτήτων τους, εκδηλώνουν οίκτο προς αυτούς, τους αποφεύγουν κ.ο.κ.

Τα άτομα με προβλήματα όρασης, λόγω των δυσκολιών επικοινωνίας, κινητικότητας και προσανατολισμού, αλλά και άστοχης συμπεριφοράς των βλεπόντων προς αυτά, μπορεί να εμφανίσουν χαμηλό αυτοσυναίσθημα, ανασφάλεια, φόβο. Επιθετικότητα, παραίτηση, απομόνωση, εξαρτημένη συμπεριφορά κ.α.

Όπως αναφέρει η Ε. Κουκλογιάννου – Δορζιώτου (Αθήνα 1990), η αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, στα πλαίσια της κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας, είναι η προσπάθεια της επανένταξης, όσο το δυνατόν μεγαλύτερου αριθμού μειονεκτούντων σωματικά και πνευματικά ατόμων, στη θέση που δικαιούνται μέσα στην κοινωνία και που είναι ικανοί να καταλάβουν,

ανάλογα με τις σωματικές, πνευματικές και επαγγελματικές ικανότητες που διαθέτουν.

Ο William Anthony (Εκλογή 1981), αναφέρει ότι η κοινωνιακή αποκατάσταση, σαν όρος, αναφέρεται στις προσπάθειες που έχουν στόχο να ελαττώσουν τις στάσεις προκατάληψης απέναντι στο ανάπηρο άτομο. Συνεχίζοντας λει ότι τρεις είναι οι παραδοσιακοί τρόποι μέσω των οποίων οι διάφοροι ερευνητές έχουν προσπαθήσει να αλλάξουν τις στάσεις των κοινωνικών ομάδων απέναντι σε αναπήρους: α) μέσω επαφής με τον ανάπηρο, β) μέσω πληροφοριών για το ανάπηρο άτομο και γ) μέσω συνδυασμού επαφής με τον ανάπηρο και πληροφόρησης για αυτόν. Όλες οι έρευνες παρουσιάζουν ομοφωνία στα παρακάτω συμπεράσματα:

- 1) Οι στάσεις των μη αναπήρων απέναντι στους ανάπηρους μπορεί να επηρεασθούν θετικά αν ο μη ανάπηρος μπορεί να έχει μια εμπειρία που να του δίνει την ευκαιρία μιας επαφής με ανάπηρο άτομο σε συνδυασμό με πληροφορίες για την αναπηρία. Φαίνεται ότι χωρίς πληροφορίες για την αναπηρία, η επαφή έχει μόνο περιορισμένη επίδραση και καμία φορά μπορεί να ενισχύσει και αρνητικές στάσεις. Επίσης, η πληροφόρηση χωρίς την επαφή μεγαλώνει την γνώση για την αναπηρία, αλλά φαίνεται να έχει μικρή ή καμία επίδραση στη στάση απέναντι στον ανάπηρο.
- 2) Δεν είναι γνωστό πόσος χρόνος χρειάζεται για να αλλάξουν οι στάσεις. Ο χρόνος διαφόρων προγραμμάτων κυμαίνονται από έξι ώρες ως δύο χρόνια. Το γεγονός ότι ο Rusalem (1967) κατάφερε να επιφέρει αλλαγές στη στάση και στη συμπεριφορά απέναντι σε κωφάλαλα και τυφλά άτομα σε χρόνο έξι ωρών δείχνει ότι ένα πολύ εντατικό πρόγραμμα επαφής και πληροφόρησης μπορεί να φέρει θετικά αποτελέσματα στην αλλαγή στάσεων.

4) ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΟΥ ΑΠΕΥΘΥΝΟΝΤΑΙ ΣΕ ΤΥΦΛΟΥΣ

1) Κ.Ε.Α.Τ. (Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών)

Το Κ.Ε.Α.Τ., πρώην Οίκος Τυφλών, ιδρύθηκε το έτος 1906. Έως το 1979 ήταν Φιλανθρωπικό Σωματείο με Πρόεδρο τον εκάστοτε Αρχιεπίσκοπο Αθηνών. Μετά από σκληρούς αγώνες των τυφλών, το 1979, γίνεται νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, μετονομάζεται σε Κ.Ε.Α.Τ., που εποπτεύεται από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Βασικός σκοπός του είναι η άρτια εκπαίδευση και επιμόρφωση σε όλους τους τομείς ανάπτυξης των τυφλών παιδιών.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που παρέχονται στις ηλικίες 3-22 ετών με εξειδικευμένο προσωπικό περιλαμβάνουν:

- α) Προνηπιακό Σταθμό
 - α) Ειδικό Νηπιαγωγείο και Δημοτικό (υπάγονται στο Υπ. Παιδείας)
 - α) Για το Δημοτικό: μελέτη μαθημάτων, επίσης ειδικά μαθήματα: αγγλικά, γραφομηχανή, κινητικότητα, προσανατολισμός.
 - α) Δεξιότητες καθημερινής διαβίωσης, γυμναστική, χορός, μουσική (πιάνο, κιθάρα), αγγειοπλαστική, ομάδες κοινωνικής αγωγής, εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές επισκέψεις.
 - α) Για το Γυμνάσιο-Λύκειο: φροντιστηριακά μαθήματα, οικοκυρικά, χειροτεχνία, κινητικότητα, προσανατολισμός, γραφομηχανές βλεπόντων, μουσική.
 - α) Επίσης λειτουργεί αναγνωστήριο-τυπογραφείο, όπου γίνεται η εγγραφή και αναπαραγωγή σε κασέτες της ύλης για την κάλυψη πανελλαδικά των αναγκών δημοτικού, γυμνασίου, λυκείου και πανεπιστημιακών συγγραμμάτων. Η παραπάνω ύλη μεταφέρεται σε γραφή Braille με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών,
 - α) Για την ηλικία 22 και ετών και άνω παρέχεται επαγγελματική κατάρτιση στις σχολές:
 - τηλεφωνητών
 - προγραμματιστών ηλεκτρονικών υπολογιστών
- Στο Κ.Ε.Α.Τ. λειτουργούν ακόμα οι εξής υπηρεσίες:
- κοινωνική υπηρεσία,

- παιδαγωγική υπηρεσία για μαθητές δημοτικού με επιπρόσθετα προβλήματα,
- ψυχολογική υπηρεσία για την υποστήριξη μαθητών και γονέων
- υπηρεσία επιμελητών για την φροντίδα μαθητών, οικότροφων
- χορήγηση μεταφορικών μέσων για την προσέλευση των μαθητών στο Κ.Ε.Α.Τ.
- δανειστική βιβλιοθήκη βιβλίων Braille και κασετών.

2) Ίδρυμα προστασίας τυφλών Β. Ελλάδος 'Ήλιος'- Σχολή τυφλών

Το ίδρυμα Προστασίας Τυφλών Β. Ελλάδος 'Ήλιος' είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και εποπτεύεται από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Η σχολή περιθάλλει 100 περίπου άτομα εκ των οποίων στεγάζονται στο χώρο της τα 50. Το έργο της Σχολής επικεντρώνεται στον εκσυγχρονισμό της παρεχόμενης εκπαίδευσης και υποστήριξης στους τυφλούς, ενώ στην ευθύνη της σχολής ανήκει η λειτουργία νηπιαγωγείου και ειδικού δημοτικού σχολείου με χρηματοδότηση του Υπ. Παιδείας. Στον τομέα εκπαίδευσης, που έχει και φροντιστηριακό χαρακτήρα, παρέχεται υποστήριξη σε 250 περίπου τυφλούς ετησίως. Στα 48 χρόνια λειτουργίας του το Ίδρυμα έχει παρουσιάσει αξιόλογο έργο και στα προστατευόμενα εργαστήριά του.

3) Φάρος Τυφλών της Ελλάδος

Ο Φάρος είναι μη κερδοσκοπικό Σωματείο, ειδικά αναγνωρισμένο, εποπτεύεται Δε και επιχορηγείται από το Υπ. Υγείας και Πρόνοιας.

Ιδρύθηκε το 1946, και κύριος σκοπός του είναι η επανένταξη των ατόμων με προβλήματα όρασης και η επαγγελματική τους αποκατάσταση. Οι δραστηριότητες του Φάρου είναι:

- Προστατευόμενα εργαστήρια παραγωγής σκουπών και βουρτσών. Εκτελούνται παραγγελίες για στρατό, αεροπορία, ναυτικό, νοσοκομεία κλπ.
- Μηχανουργείο. Εκτελούνται παραγγελίες ΔΕΗ, ΕΒΟ, ΠΥΡΚΑΛ και ιδιωτικών επιχειρήσεων. Απασχολούνται τυφλοί και μερικώς βλέποντες εργάτες και στα δυο εργαστήρια.

- Τυπογραφείο παραγωγής ειδικών βιβλίων γραφής Braille, καθώς και μουσικών βιβλίων. Εκδίδεται μηνιαίο περιοδικό ποικίλης ύλης και περιοδικό για παιδιά και διανέμονται στην Ελλάδα και το εξωτερικό.
- Στούντιο ηχογράφησης ομιλούντων βιβλίων σε κασέτες.
- Δανειστική βιβλιοθήκη ομιλούντων βιβλίων και βιβλίων Braille.
- Τμήμα κοινωνικών δραστηριοτήτων, συμβουλευτικής και ψυχολογικής στήριξης.
- Υπηρεσία εθελοντικής προσφοράς.
- Τμήμα ηλεκτρονικών υπολογιστών και εφαρμογών πληροφορικής.
- Εργαστήριο κεραμικής και γλυπτικής.
- Εργαστήριο κομποδετικής.
- Μουσείο Αφής

4) Πανελλήνιος Σύνδεσμος Τυφλών

Ιδρύθηκε το 1932 και είναι επίσημος κοινωνικοσυνδικαλιστικός φορέας των ατόμων με προβλήματα όρασης στη χώρα μας. Έχει εγγεγραμμένα περίπου 5.000 τακτικά μέλη τυφλούς. Είναι ο αποκλειστικός φορέας ατόμων με προβλήματα όρασης στην Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες και σε όλες τις ευρωπαϊκές και διεθνής οργανώσεις. Στον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Τυφλών λειτουργούν οι εξής υπηρεσίες:

- Υπηρεσίες ομιλούντων βιβλίων και περιοδικών
- Υπηρεσία κινητικότητας, προσανατολισμού και δεξιοτήτων καθημερινής διαβίωσης
- Υπηρεσία επαγγελματικού προσανατολισμού και αποκατάστασης
- Υπηρεσία διεθνών σχέσεων και ευρωπαϊκών προγραμμάτων
- Κοινωνική υπηρεσία
- Τομέας πολιτιστικών προγραμμάτων
- Τομέας αθλητικών δραστηριοτήτων
- Τομέας διοικητικών και οικονομικών υπηρεσιών.

5) Ελληνικό Κέντρο Κινητικότητας και Προσανατολισμού για Άτομα με Προβλήματα Όρασης (ΚΕ.ΚΙ.ΠΡΟ.)

Ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1993 και είναι σωματείο ιδιωτικού δικαίου, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Κύριος στόχος είναι η αρτιότερη

εκπαίδευση των ατόμων με προβλήματα όρασης και η ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Τα βασικά προγράμματα είναι:

- Μαθήματα κινητικότητας, προσανατολισμού και καθημερινών δεξιοτήτων
- Κατασκευή ανάγλυφων χαρτών
- Εκπαίδευση στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών για παιδιά 10-16 ετών
- Ομαδικές δραστηριότητες για παιδιά με προβλήματα όρασης και μη
- Ομάδα εθελοντών
- Υποστηρικτικά προγράμματα προς τις οικογένειες
- Εκπαίδευση νέων εκπαιδευτών κινητικότητας και προσανατολισμού.

6) 'Επικοινωνία' Μονάδα Εκπαίδευσης Ατόμων με Προβλήματα Όρασης και Πρόσθετες Ειδικές Ανάγκες

Ξεκίνησε τη λειτουργία του το Μάιο του 1995 και είναι αστική εταιρία μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με εταίρους: το Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων Τυφλών Ατόμων με Πρόσθετες Ανάγκες 'Αμυμώνη', το Κ.Ε.Α.Τ. και τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Τυφλών. Η μονάδα στηρίζεται και χρηματοδοτείται από το Υπ. Υγείας και Πρόνοιας. Κύριος στόχος της 'Επικοινωνίας' είναι η παροχή ειδικών υπηρεσιών που να αποδεικνύουν πως κάθε άνθρωπος, ανεξάρτητα από τις ιδιαιτερότητές του, έχει καταρχήν το δικαίωμα αλλά και τις δυνατότητες να βελτιώσει την ποιότητα ζωής του. Το πρόγραμμα αποτελείται από:

- Αυτοεξυπηρέτηση, προσωπική υγιεινή
- Κινητικότητα, προσανατολισμός, καθημερινές δεξιότητες
- Εκμάθηση Braille
- Εργοθεραπεία
- Μουσικοθεραπεία
- Γυμναστική
- Θεραπευτική ιππασία
- Κηπουρική
- Εκδρομές
- Ψυχολογική παρατήρηση και υποστήριξη σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο
- Κοινωνική υπηρεσία

- Ιατροδιαγνωστικός σταθμός.

Φορείς που προσφέρουν οικονομική ενίσχυση και άλλες παροχές

Διεύθυνση ή Τμήμα Κοινωνικής Πρόνοιας του Υπ. Υγείας και Πρόνοιας:

- Παροχή μηνιαίας οικονομικής ενίσχυσης σε βαριά ανάπηρα άτομα που είναι ανασφάλιστα ή έμμεσα ασφαλισμένα.
- Δωρεάν διακίνηση αναπήρων στις αστικές συγκοινωνίες της μόνιμης κατοικίας του και με κατά 50% μειωμένο εισιτήριο στα υπεραστικά λεωφορεία και στα μεταφορικά μέσα του Οργανισμού Σιδηροδρόμων Ελλάδος. Δωρεάν διακίνηση σε συνοδούς ολικά τυφλών ατόμων.

Ο.Γ.Α.

Επιδότηση συνταξιούχων γήρατος Ο.Γ.Α. που είναι τυφλοί, χορηγείται προσαύξηση του ποσού της σύνταξης ίση με την χορηγούμενη σύνταξη.

Ι.Κ.Α.

Οι τυφλοί ασφαλισμένοι στο Ι.Κ.Α. δικαιούνται σύνταξη γήρατος ανεξάρτητα από το όριο ηλικίας και επίδομα απολύτου αναπηρίας.

Τ.Ε.Β.Ε.

Οι τυφλοί ασφαλισμένοι σε αυτό το ταμείο έχουν το δικαίωμα συνταξιοδότησης ανεξάρτητα από την ηλικία τους και σε περίπτωση συμπαράστασης από ξένο πρόσωπο παίρνουν επιπλέον χρηματική ενίσχυση.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως αναφέρει ο Μ. Λιάντα (Θεσσαλονίκη 1996) επάγγελμα είναι η εργασία που εκτελείται ενσυνείδητα και με πλήρη γνώση των σχετιζομένων με αυτή λεπτομερειών από μέρους του ατόμου και αποβλέπει σε συγκεκριμένο σκοπό. Το άτομο με την εργασία που εκτελεί, γίνεται ικανό να συμμετέχει ενεργά και θετικά στη δημιουργική δραστηριότητα της χώρας προσθέτοντας το δικό του λιθάρι, είτε μικρό ή μεγάλο, δεν έχει σημασία στο όλο οικοδόμημα της οικονομικο-κοινωνικής ζωής της.

Το επάγγελμα συνδέεται πάντα με μια πρακτική και θεωρητική μαθητεία ή εκπαίδευση, που στην τελική της φάση οδηγεί σε κάποιο προσόν, δίπλωμα ή ό,τι άλλο σχετικό, και τη σχετική άδεια, στοιχεία δηλαδή που παρέχουν στο άτομο τη δυνατότητα άσκησης του επαγγέλματος στο οποίο εκπαιδεύτηκε.

Συνεχίζοντας ο ίδιος διαχωρίζει τους παράγοντες που επηρεάζουν τη σχολική και επαγγελματική εκπαίδευση σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τους προσωπικούς και τους κοινωνικούς παράγοντες. Στους πρώτους εντάσσει τη σχολική επίδοση, την προσωπικότητα του ατόμου, τις αξίες και ανάγκες και τα σωματικά χαρακτηριστικά του ατόμου, ενώ στους δεύτερους την κοινωνική τάξη, την οικογένεια, την εκπαίδευση και τις ομάδες πιέσεων. Αναφερόμενος στα σωματικά χαρακτηριστικά ως παράγοντα επιρροής της εκπαίδευσης, σημειώνει ότι η υγεία του ατόμου, όταν αυτή παρουσιάζει ένα πρόβλημα, δυσκολεύει την άσκηση ορισμένων επαγγελμάτων. Το σημαντικότερο όμως που πρέπει να γνωρίζουν σήμερα οι νέοι είναι ότι δεν υπάρχει άχρηστος άνθρωπος. Όλοι διαθέτουν κάποιες ικανότητες πολλές ή λίγες και με τον καταμερισμό της εργασίας που έχουμε σήμερα λόγω της τεχνολογικής αναπτύξεως μπορούν να εργασθούν πολλά ανάπηρα άτομα.

Και συνεχίζοντας: εκείνο που πάντα πρέπει να θυμάται και να σκέπτεται ο νέος είναι ότι ο άνθρωπος γεννιέται για να εργάζεται, όπως το πουλί για να πετά.

Η ευημερία στη ζωή του ανθρώπου εξαρτάται κατά ένα μεγάλο μέρος από τον επαγγελματικό εξοπλισμό του. Το αίσθημα της επιτυχίας στο

επάγγελμα δημιουργεί θετικά συναισθήματα ασφάλειας, αυτοεκτίμησης, αυτοπεποίθησής του, και όλα αυτά διαμορφώνουν μια ισχυρή προσωπικότητα.

2)ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΤΥΦΛΩΝ

Κατά τον S. Kirk (Αθήνα 1973), το πρώτο σχολείο τυφλών ιδρύθηκε στο Παρίσι το 1785 από τον Valentin Hauy. Στις Η.Π.Α. το πρώτο σχολείο – οικοτροφείο τυφλών ιδρύθηκε το 1829. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όταν ιδρύθηκαν τα πρώτα σχολεία τυφλών στη χώρα μας, το οικοτροφείο θεωρούνταν το πλέον επιθυμητό είδος από τις υπάρχουσες εκπαιδευτικές δυνατότητες. Αν και παρείχε ευκαιρίες πλήρους εκπαίδευσης, εμφανίστηκαν ορισμένα μειονεκτήματα του ιδρυματικού περιβάλλοντος όπως: ρουτίνα, απομόνωση, έλλειψη οικογενειακής ζωής κ.ο.κ.

Η τυφλότητα περιορίζει τις εμπειρίες του παιδιού αφού ένας μεγάλος αριθμός γνώσεων αποκτάται με την όραση. Επί πλέον, οι εκπαιδευτικές εμπειρίες σε ένα σχολείο γενικής εκπαίδευσης είναι κυρίως οπτικές. Η διεθνής όμως έρευνα υποστηρίζει ότι το τυφλό παιδί μπορεί να εκπαιδευτεί μέσα στη συνηθισμένη τάξη με ορισμένες τροποποιήσεις και προσαρμογές ορισμένων μεθόδων και μέσων διδασκαλίας. Χρήσιμες οδηγίες για το δάσκαλο αναφέρονται στη γραφή Braille, στις ακουστικές δεξιότητες, στην κινητικότητα, στα ειδικά όργανα και υλικά, καθώς και στη βοήθεια που προσφέρει στον τυφλό η σύγχρονη τεχνολογία.

Τα τυφλά παιδιά διδάσκονται με το σύστημα γραφής και ανάγνωσης Braille. Όπως αναφέρει ο Δ. Παπαδημητρίου (Αθήνα 1995), το σύστημα Braille είναι σύστημα ανάγλυφων κουκίδων που σε μορφή εξάστιγμων συνδυασμών μας δίνουν τα διάφορα γράμματα. Είναι δυνατόν να μας δώσουν οι συνδυασμοί αυτοί 63 φόρμες από διάφορες γλώσσες του κόσμου(δηλ. γράμματα και άλλα σημεία γραφής π.χ. σημεία στίξεως). Τα εξάστιγμα αυτά τα ανάγλυφα έχουν πλάτος 3 χιλιοστά και μήκος 6 χιλιοστά και κάθε σελίδα σε γραφή Braille αντιστοιχεί σε μισή, περίπου, κανονική τυπωμένη σελίδα.

Ο S. Kirk (Αθήνα 19973), αναφέρει ότι ο αναγνώστης της γραφής αυτής συνήθως 'διαβάζει' με το ένα χέρι ενώ το άλλο το έχει σε κάθετη θέση. Ένας προχωρημένος αναγνώστης μπορεί να χρησιμοποιεί το δεύτερο χέρι για να προσανατολίζεται για την επόμενη γραμμή, ενώ διαβάζει την πάνω γραμμή.

Ο ίδιος μας λει ότι η αρχική μορφή του συστήματος αυτού επινοήθηκε από τον γάλλο Louis Braille, ο οποίος υπήρξε και ο ίδιος τυφλός. Για πρώτη φορά δημοσιεύθηκε το 1829 και βελτιώθηκε πέντε χρόνια αργότερα. Το 1950

η UNESCO υιοθέτησε ένα παγκόσμιο σύστημα Braille για όλες τις γλώσσες αλλά αυτό δεν έτυχε ευρείας αποδοχής και υπάρχουν πολλές λεπτομέρειες που πρέπει να τύχουν περαιτέρω επεξεργασίας.

Ο ρυθμός ανάγνωσης με το σύστημα αυτό είναι αργός καθότι το ανθρώπινο μάτι είναι ταχύτερο από το χέρι. Η μέση ταχύτητά του είναι εξήντα λέξεις το λεπτό ή περίπου το $\frac{1}{3}$ μέχρι $\frac{1}{4}$ της ταχύτητας των αναγνωστών με κανονική όραση.

Η γραφή διδάσκεται πολύ αργότερα από την ανάγνωση. Υπάρχουν διάφορα μέσα για την γραφή των συμβόλων, από τα οποία το ευκολότερο και γρηγορότερο είναι η γραφομηχανή Braille. Αυτή έχει έξι πλήκτρα τα οποία αντιστοιχούν σε έξι τελείες. Ένας εξασκημένος χειριστής της γραφομηχανής μπορεί να δακτυλογραφήσει 40 μέχρι 60 λέξεις το λεπτό. Η χρήση της διδάσκεται συνήθως από την Τρίτη ή Τετάρτη τάξη του δημοτικού.

Μια άλλη μέθοδος που πρέπει να αναπτύξει ο δάσκαλος τυφλών παιδιών είναι οι ακουστικές δεξιότητές τους. Όπως αναφέρει η Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995), όσο μεγαλύτερη είναι η απώλεια όρασης τόσο εντονότερη γίνεται η ανάγκη ανάπτυξης ακουστικών δεξιοτήτων. Ο δάσκαλος λοιπόν πρέπει να ενισχύει το ακουστικό κανάλι του παιδιού και να το διδάξει πώς να συγκεντρώνεται και να ακούει προσεκτικά. Μπορεί να χρησιμοποιήσει για τούτο διάφορα μέσα και υλικά, όπως ραδιόφωνο, μαγνητόφωνο, βιντεοκασέτες, ομιλούντα βιβλία κλπ.

Ένα τέτοιο όμως πρόγραμμα ανάπτυξης ακουστικών δεξιοτήτων δεν πρέπει να αναπτυχθεί σε βαθμό που να περιορίζει τη χρήση αναγνωστικών μεθόδων όπως είναι το σύστημα Braille. Κάτι τέτοιο θα ήταν ιδιαίτερα επιζήμιο καθώς ένα πλήθος γνώσεων αποκτώνται μέσα από βιβλία, περιοδικά κι εφημερίδες και όχι από μαγνητοφωνημένα κείμενα και κασέτες.

Η κοινωνική προσαρμογή του τυφλού εξαρτάται κατά ένα μεγάλο μέρος από το βαθμό και το επίπεδο της κινητικότητάς του. Αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην ηλικία της εφηβείας όταν ο νέος νιώθει έντονη την ανάγκη να απαγκιστρωθεί από το προστατευτικό περιβάλλον της οικογένειας. Το ίδιο έντονη είναι η ανάγκη αυτή στην ενηλικίωση όπου η αυτονομία του τυφλού βασίζεται σημαντικά στην ικανότητά του να μετακινείται χωρίς βοήθεια από τόπο σε τόπο. Όπως αναφέρει ο Δ. Κουτάντος (Αθήνα 1999), πολλοί ερευνητές έχουν τονίσει την ένταξη ενός προγράμματος κινητικότητας σε

συνδυασμό με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των παιδιών αυτών. Ο σκοπός ενός τέτοιου προγράμματος είναι να αναπτύξει δεξιότητες και ικανότητες για να ταξιδεύει το άτομο αυτό μόνο του. Κάποιες από αυτές τις δεξιότητες είναι και αυτές από τους Tobin και Pitchers το 1994 τις οποίες παραθέτει ο Best (1992):

Κινητικές δεξιότητες: βασική κίνηση, μπουσούλισμα, περπάτημα, ανεβαίνοντας σκάλες, κατεβαίνοντας σκάλες, τρέξιμο, πήδημα, σκαρφάλωμα.

Αισθητικές δεξιότητες: εντοπισμός ήχου, απτική διάκριση, διάκριση με την όσφρηση.

Αντιληπτική ανάπτυξη: εικόνα του σώματος, σχέσεις διαστήματος(μπροστά, πίσω, πάνω, κάτω), διάκριση σχήματος, διάκριση μεγέθους, οργάνωση.

Ανάπτυξη κινητικότητας: με βλέποντα οδηγό, διατήρηση προσανατολισμού σε αλλαγή κατεύθυνσης, ακολουθώντας μια πορεία, χρησιμοποίηση διακριτικών ενδείξεων – σημείων.

Παιδιά με οπτικές αδυναμίες είναι δυνατόν να παρουσιάσουν κάποια δυσκολία στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων τους, ωστόσο αυτή η δυσκολία δεν πρέπει να εξετάζεται σε σύγκριση με την ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών με όραση, αλλά τι σημαίνει για τα ίδια τα παιδιά με οπτικά προβλήματα αυτή καθ' αυτή. Τα παιδιά με σοβαρά οπτικά προβλήματα χρειάζεται να αναπτύξουν τη όραση που έχουν για την αντίληψη των οπτικών ερεθισμάτων ώστε να κατασκευάσουν ένα 'νοητικό χάρτη'.

Συνεχίζοντας ο ίδιος αναφέρει ότι για την ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων υπάρχουν τέσσερις διαδεδομένοι τρόποι: ο ανθρώπινος οδηγός, το ραβδί, οι εκπαιδευόμενοι σκύλοι και τα ηλεκτρονικά βοηθήματα. Αν και ο σκοπός των προγραμμάτων κινητικότητας είναι η ανάπτυξη της αυτόνομης και ανεξάρτητης κίνησης του ατόμου, ο 'βλέπων οδηγός' κάποιες φορές είναι αναπόφευκτος. Ο 'βλέπων οδηγός' πρέπει να αναπτύξει εμπιστοσύνη, να μένει μπροστά από το άτομο, να προσαρμόζει το ρυθμό ταχύτητάς του, να μην αφήνει το τυφλό άτομο σε ένα ανοιχτό χώρο. Οδηγώντας μικρότερα παιδιά είναι καλύτερα ο ενήλικας αρχικά να τα κρατάει από το χέρι και σταδιακά να τα αφήνει να περπατάνε μόνο τους. Κάποια βοηθήματα πριν από τη χρήση ραβδιού και η γονική συμμετοχή βοηθούν στην εισαγωγή της χρήσης ραβδιού.

Η Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995), σημειώνει ότι ένας σημαντικός αριθμός διδακτικών οργάνων προσαρμοσμένων στις δυσκολίες των παιδιών με απώλεια όρασης διευκολύνει σε ικανοποιητικό βαθμό την εκπαίδευση και την προσαρμογή τους μέσα στην τάξη. Γραφομηχανές Braille, θορυβώδεις αλλά και αθόρυβες, μολύβια και ειδικές πλάκες γραφής, μεγεθυντικοί φακοί, ομιλούντα βιβλία, πυξίδες, χάρακες και ρολόγια για τυφλούς, ανάγλυφοι υδρόγειοι σφαίρες και γεωγραφικοί χάρτες, ηχοκαθοδηγητές κ.α. Ένα πλήθος επίσης βοηθημάτων και υλικών παρέχεται σήμερα σε μαθητές με προβλήματα όρασης η προηγμένη τεχνολογία. Ηλεκτρονικοί υπολογιστές που μιλούν, μηχανήματα που μετατρέπουν το συνηθισμένο κείμενο σε μορφή Braille, ηλεκτρονικές συσκευές που διαβάζουν βιβλία και άλλα.

Ο Δ. Παπαδημητρίου (Αθήνα 1995), αναφέρει ότι ένα θαυμάσιο όργανο νέας τεχνολογίας είναι το Ortacon. Το Ortacon είναι όργανο που ο τυφλός με το δεξί του χέρι εφαρμόζει στην οθόνη του μια μικρή τηλεκάμερα η οποία μεταφέρει τους χαρακτήρες της οθόνης πάνω σε μια μήτρα όπου με το αριστερό του χέρι 'διαβάζει' τα γράμματα τα οποία πάλλονται, δηλ. 'προσδίδουν' στα δάκτυλα απτικές δονήσεις.

Έτσι έχει επιτευχθεί τα άτομα να διαβάζουν οποιοδήποτε κείμενο π.χ. εφημερίδα με τη μέθοδο-πάντα με Η/Υ-της παραγωγής φωνής-λέξεων από το Η/Υ. Υπάρχουν όμως δύο μεγάλα μειονεκτήματα. Το πρώτο είναι ότι η φωνή που παράγει ο Η/Υ είναι ο γνωστός μας τεχνητός ήχος-ο αφύσικος- και το δεύτερο ότι το κόστος παραγωγής αυτού του Η/Υ είναι τεράστιο.

2) Η ΕΙΔΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στη χώρα μας, σε σύγκριση με άλλες προηγμένες χώρες, το δικαίωμα εκπαίδευσης ορισμένων κατηγοριών ατόμων με ειδικές ανάγκες, αναγνωρίστηκε μόλις πριν από μερικές δεκαετίες. Την μεγαλύτερη, όπως είναι φυσικό, δυσκολία παρουσίασε η εκπαίδευση των τυφλών ατόμων. Έτσι το 1951 με το νόμο 904 ορίζεται για πρώτη φορά ότι το κράτος είναι υποχρεωμένο να μεριμνά για την εκπαίδευση των τυφλών και με σχετικό διάταγμα του ίδιου έτους παρασχέθηκε το δικαίωμα στα τυφλά άτομα να φοιτούν στα κοινά γυμνάσια. Πάντως πριν η ειδική αγωγή των ατόμων με ειδικές ανάγκες αναγνωρισθεί ως δικαίωμα των ατόμων με ειδικές ανάγκες και αναληφθεί από το κράτος, η ειδική εκπαίδευση σε τυφλά και κωφάλαλα άτομα παρείχετο από διάφορα ιδρύματα και φιλανθρωπικά Σωματεία.

Κατά καιρούς εθεσπίζοντο διάφορα ευεργετικά μέτρα για την διευκόλυνση της εκπαίδευσης των τυφλών.

Έτσι π.χ. σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 16 του Π.Δ. 419/78 (ΦΕΚ 85/78) οι τυφλοί και οι κωφοί απόφοιτοι γυμνασίου γραφόταν στα λύκεια χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις. Για πρώτη φορά το θέμα της ειδικής αγωγής των ατόμων με ειδικές ανάγκες αντιμετωπίστηκε κατά τρόπο συστηματικό και άρτιο με το Νόμο 1143/81 (ΦΕΚ 80/81).

Αναφέροντας τα πιο σημαντικά σημεία της νομοθεσίας για την ειδική αγωγή αναφέρουμε τα εξής σημεία:

Ο Νόμος 1566/85 (ΦΕΚ 167/85) για την δομή και λειτουργία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο άρθρο 32 αναφέρει ότι σκοπός της ειδικής εκπαίδευσης είναι: α)η ολόπλευρη και αποτελεσματική ανάπτυξη των δυνατοτήτων και ικανοτήτων των ατόμων με ειδικές ανάγκες, β)η ένταξή τους στην παραγωγική διαδικασία και γ)η αλληλοαποδοχή τους με το κοινωνικό σύνολο.

Οι στόχοι αυτοί επιτυγχάνονται με την εφαρμογή ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε συνδυασμό με άλλα επιστημονικά και κοινωνικά μέτρα.

Η ειδική αγωγή και η ειδική εκπαίδευση παρέχεται δωρεάν από το κράτος σε δημόσια σχολεία. πιο συγκεκριμένα παρέχεται σε: κανονικά σχολεία στα οποία είναι εντεταγμένα τα άτομα αυτά, σε ειδικές τάξεις ή τμήματα που λειτουργούν μέσα σε κανονικά σχολεία, σε ειδικά νηπιαγωγεία, σχολεία, σε ειδικές επαγγελματικές σχολές.

Το άρθρο 33 του ίδιου νόμου, στην παράγραφο 2 αναφέρει ότι με Προεδρικό Διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, μπορεί να γίνει υποχρεωτική η φοίτηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στα ειδικά σχολεία και τις υπόλοιπες ειδικές μονάδες από το 18^ο μέχρι και το 30ο έτος της ηλικίας τους για την ειδική αγωγή και από το 14^ο μέχρι και το 20ο έτος για την ειδική επαγγελματική εκπαίδευση .

Το άρθρο 3 αναφέρει ότι για την ειδική αγωγή και την ειδική επαγγελματική εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες εφαρμόζονται ειδικά προγράμματα με βάση το είδος και το βαθμό της ανάγκης, τις δυνατότητες εκπαίδευσης και ένταξης στην παραγωγική διαδικασία αφού ληφθούν υπόψη και οι κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες, οι πολιτιστικές και άλλες ειδικές συνθήκες της διαβίωσης τους.

Στα άρθρα 4 και 5 αναφέρεται ότι τα απαιτούμενα για τη διδασκαλία βιβλία, ατομικά μαγνητόφωνα, μαγνητοταινίες και άλλα απαραίτητα μέσα για την ειδική αγωγή και επαγγελματική εκπαίδευση παρέχονται δωρεάν από το κράτος στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Πιο συγκεκριμένα, τα διδακτικά βιβλία εγκυκλοπαιδικής μόρφωσης για τυφλούς που φοιτούν στη πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς και σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής και ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης εκδίδονται από τον Οργανισμό Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων και διατίθενται σε αυτούς δωρεάν.

Το άρθρο 35 αναφέρει ότι για τη στελέχωση των σχολικών μονάδων ειδικής αγωγής και επαγγελματικής εκπαίδευσης χρησιμοποιείται εκπαιδευτικό προσωπικό της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά περίπτωση. Συνίστουνται επιπλέον οι εξής θέσεις ειδικού προσωπικού: θεραπευτών του λόγου, επαγγελματικών συμβούλων, ψυχολόγων, φυσιοθεραπευτών, εργασιοθεραπευτών και κοινωνικών λειτουργών.

Σύμφωνα με την Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995), ειδική αγωγή σημαίνει σχεδιασμένη διδασκαλία που υποστηρίζεται ή μπορεί να υποστηρίζεται από ειδικά προγράμματα συμπληρωματικών υπηρεσιών και μπορεί να παρέχεται σε κατάλληλα διαρρυθμισμένους και εξοπλισμένους χώρους για την ικανοποίηση των ειδικών αναγκών του παιδιού. Μερικά από τα σημερινά χαρακτηριστικά της είναι:

- 1) Ειδική Αγωγή είναι κάθε τι το πλέον εξειδικευμένο που προσφέρεται στο παιδί. Κάθε επιπλέον βοήθεια διαφορετική από εκείνη που παρέχεται στα συνηθισμένα παιδιά της ηλικίας του.
- 2) Αποτελεί μέρος του όλου εκπαιδευτικού προγράμματος. Συμπληρώνει και ενισχύει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του κανονικού σχολείου.
- 3) Η Ειδική Αγωγή μπορεί να παρέχεται για μικρά ή για μεγάλα διαστήματα καλύπτοντας όλη ή ορισμένη περίοδο της σχολικής ζωής του παιδιού.

Με την έναρξη της τελευταίας δεκαετίας του 20ου αιώνα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο τομέας της ειδικής εκπαίδευσης των παιδιών με ειδικές ανάγκες στη χώρα μας, σημείωσε έντονη ανάπτυξη. Μια ανάπτυξη που έχει συντελέσει στη θετική διαφοροποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής, στην ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου έναντι των ατόμων με ειδικές ανάγκες και στην ανάληψη συγκεκριμένων δραστηριοτήτων από τους αρμόδιους φορείς.

Εξάλλου σήμερα δεν γίνεται δεκτή η παλαιά αντίληψη και μεθόδευση της αντιμετώπισης των παιδιών αυτών κατά τρόπο 'ιδρυματικό', μονόπλευρα φιλανθρωπικό ή και καταδικαστικό.

Η αλλαγή όμως στάσης, νοοτροπίας και συμπεριφοράς έναντι των παιδιών με ειδικές ανάγκες, μπορεί σήμερα να είναι αρκετά αισθητή, αλλά δυστυχώς δεν αποτελεί γνώρισμα γενικό και έμπρακτο της κοινωνίας μας. Η διαρκής ενημέρωση, η οργάνωση των εκπαιδευτικών υπηρεσιών, η υλικοτεχνική υποδομή, η σύγχρονη κατάρτιση και εξειδίκευση του προσωπικού, η εισαγωγή της τεχνολογίας στα εκπαιδευτικά προγράμματα, οι απαιτούμενες πιστώσεις υπολείπονται από το αναγκαίο και επιθυμητό επίπεδο.

Σκοπός της ειδικής εκπαίδευσης κατά την Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995), είναι να προετοιμάσει το παιδί αν συμμετάσχει στον ανώτερο δυνατό βαθμό και σε όλα τα πεδία δράσης της κοινωνίας: πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά.

Για τον παραπάνω λόγο, μια κύρια επιδίωξη της εκπαιδευτικής μας πολιτικής είναι η ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Όπως αναφέρει ο Π. Μπαρδής (Αθήνα 1995), λέγοντας ενσωμάτωση, συνήθως εννοούμε τη διαδικασία και το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης παιδιών με ειδικές ανάγκες και κανονικών παιδιών. Πιο απλά, ο όρος αυτός αναφέρεται

σε ένα περιβάλλον με, όσο το δυνατόν, λιγότερες εντάσεις και με λιγότερη απομόνωση, εκπαιδευτική και κοινωνική, για τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

Συνεχίζοντας αναφέρει ότι, από τη δεκαετία του '70 η ενσωμάτωση έχει γίνει ένα από τα βασικά θέματα στον εκπαιδευτικό προγραμματισμό των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών. Αποτέλεσμα των προσπαθειών είναι να εξαφανιστεί σιγά -σιγά σε ορισμένες χώρες, όπως η Ιταλία, η απομονωμένη ειδική αγωγή. Σε άλλες χώρες, όπως τη Μ. Βρετανία, αναπτύσσονται και εφαρμόζονται στη πράξη προγράμματα για μια πλήρη ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες στην κανονική εκπαίδευση. Υπάρχουν όμως και ορισμένες χώρες, όπως Γερμανία, Βέλγιο και Ολλανδία, που η πολιτική για την ενσωμάτωση γίνεται με αργά βήματα.

Υπάρχουν βέβαια πολλοί που πιστεύουν ότι η εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες θα πρέπει αν γίνεται ξεχωριστά σε ειδικές τάξεις. Οι υπέρμαχοι όμως της ενσωμάτωσης τους αντικρούουν με το επιχείρημα ότι μια απομονωμένη εκπαίδευση είναι υποβαθμισμένη από τη φύση της.

Συνεχίζοντας ο ίδιος αναφέρει τις βασικότερες απόψεις υπέρ της ενσωμάτωσης οι οποίες είναι οι παρακάτω:

- 1) οι παραδοσιακές ειδικές τάξεις με τα απομονωμένα προγράμματά τους τείνουν να διευρύνουν, παρά να περιορίσουν τις διαφορές ανάμεσα στα ειδικά και τα κανονικά παιδιά.
- 2) Οι ειδικές τάξεις εισάγουν τα παιδιά σε μια τεχνητή ατμόσφαιρα με λίγους μαθητές και περιορισμένες απαιτήσεις, κατάσταση που δυσκολεύει την μελλοντική ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες στο κοινωνικό σύνολο.
- 3) Οι ειδικές τάξεις δεν παρέχουν στους μαθητές των κανονικών τάξεων τη δυνατότητα να έλθουν σε επαφή με συμμαθητές μειωμένων ικανοτήτων, γεγονός που καλλιεργεί προκατάληψη και περιφρόνηση.
- 4) Τα προγράμματα ενσωμάτωσης, παρέχουν την ευκαιρία στους δασκάλους να μάθουν και να εφαρμόσουν τεχνικές και μεθόδους στην αντιμετώπιση των μαθησιακών προβλημάτων και προβλημάτων συμπεριφοράς.

Η ελληνική πολιτεία όμως, δεν έχει μέχρι τώρα σχεδιάσει ούτε υλοποιήσει σημαντικά προγράμματα αντιμετώπισης παιδιών προσχολικής

ηλικίας με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες. Τα περισσότερα προγράμματα ειδικής αγωγής απευθύνονται σε μαθητές του δημοτικού σχολείου. Αλλά ακόμα και αυτά δεν επαρκούν ούτε στο ελάχιστο για να καλύψουν τις υπάρχουσες ανάγκες.

Όπως αναφέρει η Σ. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995), για τους περισσότερους εφήβους με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες η πόρτα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι κλειστή. Οι κύριοι παράγοντες που έχουν συνεισφέρει σε αυτό είναι οι εξής:

- 1) η έλλειψη εκπαίδευσης των καθηγητών σε θέματα αντιμετώπισης εφήβων με ειδικές ανάγκες,
- 2) η τάση ίδρυσης και λειτουργίας ειδικών επαγγελματικών κέντρων και εργαστηρίων και
- 3) οι διαθέσεις και στάσεις των εκπαιδευτικών και των υποστηρικτικών υπηρεσιών για την εκπαίδευση εφήβων με ειδικές ανάγκες. Σύμφωνα με αυτές, τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες δεν χρειάζεται να παρακολουθήσουν γυμνάσιο και λύκειο, εκτός και αν είναι έφηβοι με σωματική ή αισθητηριακή μειονεξία.

Συγκεκριμένα, στη χώρα μας λειτουργούν ειδικά γυμνάσια και ειδικά λύκεια για εφήβους με προβλήματα ακοής ή με κινητικές αναπηρίες. Οι μαθητές με προβλήματα όρασης φοιτούν κανονικά σε συνηθισμένες εκπαιδευτικές μονάδες.

Στις μονάδες δευτεροβάθμιας γενικής εκπαίδευσης στη χώρα μας δεν λειτουργούν ειδικά εκπαιδευτικά και υποστηρικτικά προγράμματα για εφήβους με ειδικές ανάγκες. Επί πλέον, ο επαγγελματικός προσανατολισμός, ως πρόγραμμα θεμελιώδες για την ομαλή μετάβαση του εφήβου στην ενηλικίωση και στην παραγωγική διαδικασία, παρέχεται όχι μόνο από ανεπαρκώς καταρτισμένους εκπαιδευτικούς, αλλά καταλαμβάνει και ελάχιστο μέρος του αναλυτικού προγράμματος του σχολείου.

Ο έφηβος με τις ειδικές ανάγκες έχει μεγάλη ανάγκη επαγγελματικού προσανατολισμού, συμβουλευτικής και καθοδήγησης σε ο, τι έχει σχέση με τα επαγγελματικά του σχέδια, προβλήματα και φιλοδοξίες. Ο ειδικός σύμβουλος θα τον βοηθήσει να γνωρίσει σε βάθος τον εαυτό του, να δεχτεί τους περιορισμούς του, να αξιολογήσει τις ικανότητες του και τα

ενδιαφέροντά του και να δει πώς αυτά τα χαρακτηριστικά σχετίζονται με τον κόσμο της εργασίας.

Στην Ελλάδα σήμερα, η ειδική επαγγελματική σχολή και το εργαστήριο αποτελούν τα κυριότερα μοντέλα επαγγελματικής εκπαίδευσης για άτομα με ειδικές ανάγκες. Τα περισσότερα από αυτά χαρακτηρίζονται από την αρχή της απομόνωσης και όχι της ενσωμάτωσης. Κατά την Σ. Πολυχρονοπούλου-Ζαχαρογεωργά (Αθήνα 1995), τα μοντέλα αυτά περιέχουν τα δύο βασικά στάδια:

A. αξιολόγηση των δυσκολιών και των ικανοτήτων του εφήβου. Σε αυτό το στάδιο παρατηρείται συνήθως μια χρονοβόρα προσπάθεια νοομετρικού ελέγχου που αποτελεί συχνά το κύριο σημείο της αξιολόγησης και εγγραφής του μαθητή σε περισσότερες επαγγελματικές σχολές της χώρας μας.

B. εκπαίδευση σε ένα επάγγελμα: το στάδιο αυτό αποτελεί τον πυρήνα της επαγγελματικής εκπαίδευσης εφήβων και ενηλίκων. Ένα από τα βασικά προβλήματα που παρουσιάζει όσον αφορά στην ελληνική πραγματικότητα είναι η έλλειψη μαθητείας. Η μαθητεία αναφέρεται στην άσκηση του επαγγέλματος μέσα ή έξω από το χώρο της σχολής, πράγμα που δεν εφαρμόζεται συστηματικά στις περισσότερες ειδικές επαγγελματικές σχολές της χώρας μας.

Συνεχίζοντας η ίδια αναφέρει ότι η εκπαίδευση που παρέχει το σχολείο στο μαθητή με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες επηρεάζει σημαντικά την κοινωνική προσαρμογή του στην ενηλικίωση. Η διεθνής έρευνα υποστηρίζει το συνδυασμό των παρακάτω τεσσάρων παραγόντων προκειμένου ένα πιο αποτελεσματικό πρόγραμμα και μια επιτυχημένη προσαρμογή:

- 1) Επαγγελματική εκπαίδευση
- 2) Σχολική ένταξη
- 3) Πρακτική άσκηση στον ανοιχτό χώρο εργασίας
- 4) Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων

1) Η απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων έχει αποδειχθεί πως επηρεάζει σημαντικά την ομαλή μετάβαση στη ζωή της κοινότητας. Ερευνητές όπως οι Titus & Travis 1973, Redding 1979, Hasazi et al 1985, Parker et al 1986, και άλλοι, παρουσιάζουν υψηλό ποσοστό επαγγελματικής

αποκατάστασης και κοινωνικής προσαρμογής ατόμων που παρακολούθησαν προγράμματα ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, σε σύγκριση με όσους δεν είχαν μια τέτοια ευκαιρία.

2) Η συμμετοχή σε συνηθισμένα προγράμματα γενικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης είναι πολύ σημαντική για τη μετάβαση στην ενηλικίωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Ερευνητικές μελέτες των Hasazi και άλλων αποκαλύπτουν ότι το 54,6% των μαθητών που φοίτησαν σε συνηθισμένο σχολείο που παρείχε ειδικές υποστηρικτικές υπηρεσίες και προγράμματα, αποκαταστάθηκαν επαγγελματικά, σε σύγκριση με το 35% αυτών που παρακολούθησαν ξεχωριστά προγράμματα ειδικής εκπαίδευσης.

3) Η άσκηση του επαγγέλματος στον ανοικτό χώρο εργασίας (μαθητεία) που προϋποθέτει βέβαια την ευαισθητοποίηση των εργοδοτών και γενικά της κοινωνίας αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για την μετάβαση στην παραγωγική διαδικασία. Στη χώρα μας όμως, οι εκπαιδευόμενοι έχουν συχνά περιορισμένες ευκαιρίες για μαθητεία.

4) Επί πλέον, τα ειδικά προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης δίνουν μεγάλη έμφαση στην άσκηση των επαγγελματικών δεξιοτήτων αποκλείοντας συνήθως τη συστηματική, προγραμματισμένη εκπαίδευση στον τομέα των ανθρωπίνων σχέσεων και των κοινωνικών δεξιοτήτων που αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για μια ζωή ανεξάρτητη και αξιοπρεπή.

Η μη ύπαρξη ειδικευμένων υπηρεσιών επαγγελματικής αποκατάστασης ατόμων με προβλήματα όρασης και η αναγκαστική τους ένταξη στην παραγωγή μέσα από τους συνηθισμένους και απλούς δρόμους επαγγελματικού προσανατολισμού και αποκατάστασης, οδήγησε ουσιαστικά στην επαγγελματική μονομέρεια και στον μονόδρομο της επαγγελματικής αποκατάστασης που λέγεται το επάγγελμα του τηλεφωνητή, απόδειξη της στενότητας του χώρου των τυφλών στην επιλογή επαγγέλματος.

Είναι απαραίτητο λοιπόν να προωθηθεί η εισαγωγή νέων επαγγελματιών που δοκιμάζονται στο εξωτερικό και αποτελούν αξιόπιστες εναλλακτικές λύσεις στην μονομέρεια του επαγγέλματος του τηλεφωνητή. Αξιόπιστες γιατί εκμεταλλεύονται τις παραγωγικές δυνατότητες του τυφλού ατόμου και μ' αυτό τον τρόπο συνθέτουν αυτόνομα επαγγέλματα για τον τυφλό.

Στα πλαίσια λοιπόν της εισαγωγής νέων και οικονομικά αξιόπιστων επαγγελματιών για τα άτομα με προβλήματα όρασης, ο Δήμος Καλλιθέας σε συνεργασία με τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Τυφλών και το ινστιτούτο Cavazza της Ιταλίας υλοποίησαν πρόγραμμα Horizon με σκοπό την κατάρτιση εκπαιδευτών τυφλών ατόμων στο επάγγελμα του προγραμματιστή ηλεκτρονικών υπολογιστών και αποτελεί μια από τις πρωτεύουσες εναλλακτικές λύσεις στον τομέα υποστήριξης νέων επαγγελματιών για τα άτομα με προβλήματα όρασης.

Επίσης θα πρέπει να αναφερθούν τα επαγγέλματα του μασέρ και του τεχνικού ήχου. Το πρώτο αποτελεί εδώ και αρκετά χρόνια βασικό επάγγελμα των ατόμων με προβλήματα όρασης στην Ευρώπη και μάλιστα συνδυάζεται με την αυτοαπασχόληση και την ίδρυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων, συμβάλλοντας ακόμα περισσότερο στο άνοιγμα επαγγελματικών ευκαιριών για τα άτομα αυτά.

Το επάγγελμα του τεχνικού ήχου έχει αρχίσει να εμφανίζεται πρόσφατα, αλλά εμπεριέχει μεγάλη δυναμικότητα ανάπτυξης με την ταχύτατη εξάπλωση των ραδιοφωνικών σταθμών στη χώρα και την ανάγκη της αγοράς εργασίας για την κάλυψη των κενών θέσεων.

Όσον αφορά τη νομοθεσία για την κατάρτιση και προατάρτιση των τυφλών, δεν υφίστανται ειδικοί νόμοι που να προβλέπουν τα ζητήματα αυτά. στον τομέα της επαγγελματικής αποκατάστασης των τυφλών και μερικώς βλεπόντων, οι νόμοι που καθορίζουν τα ζητήματα αυτά είναι κυρίως ο 1648/86 και ο 1735/87. Ο 1648 αφορά τις αναγκαστικές τοποθετήσεις τυφλών τηλεφωνητών στον δημόσιο τομέα, ενώ ο 1735 καθόριζε το ποσοστό (80%) των θέσεων που πρέπει να καταλαμβάνονται από τους τυφλούς τηλεφωνητές, νόμοι που σήμερα δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις συνθήκες της έντονης οικονομικής ύφεσης.

4) ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΦΑΡΜΟΖΟΝΤΑΙ

Για την καταπολέμηση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας των ατόμων με ειδικές ανάγκες, ο ΟΑΕΔ εφαρμόζει ειδικά προγράμματα επιχορήγησης εργοδοτών και νέων ελεύθερων επαγγελματιών για την καταπολέμηση της ανεργίας των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, οι οποίες υφίστανται επαγγελματικό, οικονομικό και κοινωνικό αποκλεισμό και χρήζουν ιδιαίτερης στήριξης για την ένταξη – επανένταξή τους στην αγορά εργασίας.

Ιδιαίτερα σε περιόδους με τάσεις συρρίκνωσης της αγοράς εργασίας εμφανίζεται ακόμη μεγαλύτερη η ανάγκη ανάπτυξης πολιτικών και παρεμβάσεων υπέρ των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, οι οποίες πλήττονται ολοένα και περισσότερο από την ανεργία.

Επειδή δε, η ανεργία, η φτώχεια και άλλες μορφές αποστέρησης κοινωνικών αγαθών, οι οποίες επηρεάζονται από τον κοινωνικό αποκλεισμό, και δεν θα εκλείψουν χωρίς ενεργή παρέμβαση, αναπτύχθηκε από την Κοινότητα συγκεκριμένη πολιτική για την αντιμετώπιση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού, μέσω επιχειρησιακών προγραμμάτων και πρωτοβουλιών χρηματοδοτούμενων από αυτήν.

Ειδικά, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και του Επιχειρησιακού Προγράμματος του ΈΒ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης «ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ» θεσμοθετήθηκε μια δέσμη μέτρων για τις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες πληθυσμού.

Οι βραχυπρόθεσμοι και μεσοπρόθεσμοι στόχοι του παραπάνω Επιχειρησιακού Προγράμματος είναι οι εξής:

- α) Η καταπολέμηση των αντικειμενικών και υποκειμενικών συνθηκών, αιτιών και μηχανισμών που οδηγούν στον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας.
- α) Η ανάπτυξη δεξιοτήτων, ικανοτήτων και επαγγελματικών προσόντων που οδηγούν τις ομάδες στόχου του Ε.Π. και η διευκόλυνση πρόσβασής τους στην αγορά εργασίας.
- α) Η κοινωνική και ψυχολογική στήριξη και ενίσχυση των ευπαθών κοινωνικά ομάδων και των ατόμων που ανήκουν σε αυτές προκειμένου να υπερβούν κάθε είδους υποκειμενικές αναστολές και

κάθε μορφής αντικειμενικούς φραγμούς που εμποδίζουν την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας.

- α Η καταπολέμηση των διακρίσεων, των αρνητικών κοινωνικών στερεοτύπων και του κοινωνικού στιγματισμού.
- α Η δημιουργία και ανάπτυξη νέων θέσεων απασχόλησης.
- α Η προώθηση της ισότητας των ευκαιριών, της κοινωνικής αλληλεγγύης και της κοινωνικής συνοχής.
- α Η μεταφορά εμπειριών και τεχνογνωσίας μεταξύ φορέων σε εθνικό ή διακρατικό επίπεδο.
- α Η αύξηση της παραγωγικής ικανότητας, η ενεργοποίηση των μέχρι σήμερα οικονομικά αδρανών πληθυσμιακών ομάδων και η αξιοποίηση του συνόλου του ανθρώπινου δυναμικού.
- α Η βελτίωση των υπάρχουσών δομών στήριξης των ευπαθών κοινωνικά ομάδων και η ανάπτυξη νέων.

Οι παραπάνω στόχοι θα επιτευχθούν με μια σειρά μέτρων, τα οποία έχουν πολυδιάστατο χαρακτήρα, αποτελούν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις, υλοποιούνται μέσω εταιρικών σχέσεων μεταξύ φορέων σε εθνικό ή και σε διακρατικό επίπεδο με άλλους ομόλογους φορείς κρατών μελών της Ε.Ε. και αφορούν ενέργειες:

- Ø Προκατάρτισης
- Ø Κατάρτισης
- Ø Προώθησης στην απασχόληση
- Ø Επίδοσης της απασχόλησης
- Ø Συνοδευτικών υποστηρικτικών υπηρεσιών παροχής κοινωνικής – ψυχολογικής ενθάρρυνσης και στήριξης, οι οποίες πλαισιώνουν όλες τις άλλες ενέργειες.

Οι ενέργειες αυτές έχουν ήδη υλοποιηθεί ή υλοποιούνται από όλα τα πιστοποιημένα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Κ.Ε.Κ.) και Κέντρα Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών (ΚΕ.Σ.Υ.Υ.)

Η ενέργεια «Επιδότηση της Απασχόλησης» και η παροχή Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών κατά τη διάρκεια της απασχόλησης, για ανέργους που εντάχθηκαν στα προγράμματα, που

υλοποίησαν ή υλοποιούν οι φορείς σύμφωνα με τις εγκριτικές αποφάσεις του Υπ. Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, ανατίθεται στον Ο.Α.Ε.Δ., την οποία υλοποιεί σύμφωνα με υπουργική απόφαση.

Πρόγραμμα νέων θέσεων εργασίας

Σύμφωνα με το πρόγραμμα αυτό, ευθύνη των φορέων είναι να βρουν τους εργοδότες και να τους προτείνουν με έγγραφο. Το ποσοστό επιχορήγησης, που καταβάλλεται κάθε δίμηνο, κυμαίνεται από 7.000 έως 8.000 δρχ. ημερησίως, ανάλογα με τα ειδικά χαρακτηριστικά του ατόμου. Η διάρκεια επιχορήγησης εργοδοτών ορίζεται στους 24 μήνες το ανώτερο. Η επιδότηση δεν μπορεί να ισχύει μετά την 31/1/2001.

Πρόγραμμα νέων ελεύθερων επαγγελματιών

Η διάρκεια επιχορήγησης είναι 13 μήνες. Το ποσοστό επιχορήγησης κυμαίνεται από 3.000.000 έως 3.700.000 δρχ., ανάλογα με τα ειδικά χαρακτηριστικά του ατόμου. Στον ΝΕΕ καταβάλλεται προκαταβολή του 1.000.000 και το υπόλοιπο ποσό σε έξι διμηνιαίες δόσεις. το πρόγραμμα πρέπει να έχει ολοκληρωθεί έως τις 21/12/2001.

Πρόγραμμα εργονομικής διευθέτησης

Στο πρόγραμμα αυτό υπάγονται όσα ΑΜΕΑ έχουν επιδοτηθεί είτε από το Πρόγραμμα Νέων Θέσεων Εργασίας, είτε από το Πρόγραμμα Νέων Επαγγελματιών. Ο Ο.Α.Ε.Δ. συμμετέχει σε ποσοστό 95% επί του συνολικού κόστους της απαιτούμενης για την εργονομική διευθέτηση δαπάνης και μέχρι του ποσού των 800.000 δρχ. για κάθε μία από αυτές περίπτωση. Ως τελευταία προθεσμία ορίζεται η 31/10/2001.

Η διασφάλιση παροχής συμβουλευτικής – ψυχοκοινωνικής στήριξης στα άτομα κατά τη διάρκεια της απασχόλησής τους, τίθεται ως απαραίσιτος όρος του προγράμματος, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις ένταξης και προσαρμογής των ατόμων αυτών στην αγορά εργασίας, διατήρησης των θέσεων εργασίας μετά τη λήξη του προγράμματος και ευρύτερης στήριξης των ατόμων για την άρση άλλων παραγόντων που συμβάλλουν στον κοινωνικό αποκλεισμό τους.

5) ΕΡΓΑΣΙΑΚΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΤΥΦΛΟΥΣ

Με τη μορφή κοινωνικών παροχών για τους εργαζόμενους τυφλούς έχουν ληφθεί τα ακόλουθα μέτρα:

1. Πρόσθετη άδεια 5 ημερών με αποδοχές
2. Επίδομα ανθυγιεινής εργασίας
3. Μειωμένο ωράριο σε οργανισμούς όπως ΔΕΗ, ΟΤΕ, Τράπεζες
4. Πλήρη συνταξιοδότηση στα 15 ή στα 20 χρόνια εργασίας
5. Προτεραιότητα εργαζομένων γονιών για εισαγωγή των παιδιών τους σε βρεφονηπιακούς σταθμούς

Βάσει του Νόμου 1000/1979, ΦΕΚ 293, στο άρθρο 4, 'Περί θεμάτων υγειονομικής περίθαλψης ασφαλισμένων και άλλων τινών διατάξεων' καθορίζεται ότι: α) οι ανάπηροι, απόφοιτοι Λυκείου και πτυχιούχοι Ανωτέρων και Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, διορίζονται άνευ διαγωνισμού σε δημόσιες θέσεις Ν.Π.Δ.Δ. και σε οργανισμούς κοινής ωφελείας σε αναλογία 1/100. Προτιμώμενοι είναι εκείνοι με το μεγαλύτερο ποσοστό αναπηρίας. Ο Νόμος 1473/84 προβλέπει ειδική έκπτωση στο φόρο εισοδήματος για τους τυφλούς, όπως και η απόφαση του Υπουργείου Εργασίας 540/21.10.83 'Περί προσθέτου αδείας 4 ημερών μετ' αποδοχών'.

Με το Νόμο 1648/86, στο άρθρο 2, επιχειρήσεις ή εκμεταλλεύσεις που λειτουργούν με οποιαδήποτε μορφή επιχείρησης ή εκμετάλλευσης κοινής ωφελείας, καθώς και οι θυγατρικές ανώνυμες εταιρίες, εφόσον απασχολούν προσωπικό πάνω από 30 άτομα, υποχρεούνται να προσλαμβάνουν και άτομα με ειδικές ανάγκες σε ποσοστό 3% ανεξάρτητα αν υπάρχουν ή όχι κενές θέσεις.

Για το Δημόσιο τομέα, Δημόσιες Υπηρεσίες, Ν.Π.Δ.Δ. και Ο.Τ.Α. (Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης) είναι υποχρεομένοι να προσλαμβάνουν τυφλά άτομα σε ποσοστό ανάλογο με την ειδικότητά τους. Οι προσλήψεις αυτές γίνονται από τις κατά τόπους επιτροπές του Υπουργείου Εργασίας που λειτουργούν σε κάθε Νομαρχία.

Η επαγγελματική αποκατάσταση των τυφλών καλύπτεται κατά το 99% από το επάγγελμα του τηλεφωνητή. Με το Νόμο 1735/87 έχουν βελτιωθεί οι συνθήκες εργασίας και η μισθολογική και βαθμολογική θέση των

τηλεφωνητών. Ο Νόμος 1694/87 δίνει το δικαίωμα συνταξιοδότησης στους τυφλούς τηλεφωνητές του δημοσίου μετά από 20 χρόνια εργασίας.

Βάσει του Νόμου 2473/84, ενισχύεται το εισόδημα του τυφλού εργαζομένου με τις προβλεπόμενες φορολογικές απαλλαγές. Παρέχεται τελωνειακή ατέλεια για τα είδη που είναι επινοημένα για την εκπαιδευτική και επιστημονική ανέλιξη των τυφλών.

Ο τυφλός που έχει 3 παιδιά χαρακτηρίζεται ως πολύτεκνος και έχει τα ίδια προνόμια που έχει και ο βλέπων με 4 παιδιά.

Ακόμα απαλλάσσονται της χρηματικής καταβολής από τους κινηματογράφους και τα θέατρα. Καταβάλλουν το ήμισυ της τιμής του εισιτηρίου για τη διακίνησή τους με τα υπεραστικά λεωφορεία του ΚΤΕΛ, με τον Οργανισμό Σιδηροδρόμων Ελλάδος και με την Ολυμπιακή Αεροπορία, ενώ έχουν κάρτα ελευθέρων για τη διακίνησή τους με τα αστικά λεωφορεία.

Ακόμα από το 1984, ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος Τυφλών σε συνεργασία με τον Ε.Ο.Τ. και τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, οργανώνουν για τα μέλη του 10ήμερα διακοπών σε ξενοδοχεία Ξενία ή σε μαθητικές εστίες, με συμμετοχή και συνοδού, ανεξαρτήτου ηλικίας, για άτομα ηλικίας άνω των 18.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ

Σύμφωνα με το προεδρικό διάταγμα (891/1978) που καθορίζει το αντικείμενο εργασίας του Κοινωνικού Λειτουργού, ο ρόλος του έχει ως εξής:

Ο Κοινωνικός Λειτουργός κατά την άσκηση του επαγγέλματός του, χρησιμοποιώντας τις μεθόδους της κοινωνικής εργασίας (Κ.Ε.Α., Κ.Ε.Ο., Κ.Ε.Κ.), καθώς επίσης και με τη συνεργασία άλλων ειδικών, όπως γιατρών, ψυχολόγων, κοινωνιολόγων, εκπαιδευτικών κλπ, συμβάλλει στην πρόληψη και αντιμετώπιση προβλημάτων ατόμων ή κοινωνικών ομάδων, με σκοπό την αποκατάσταση ή τη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ ατόμων και περιβάλλοντος καθώς και την κοινωνική ανάπτυξη και ευημερία.

Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού τόσο στον τομέα της Κοινωνικής Πρόνοιας όσο και στο τομέα της υγείας με το διάταγμα του 1978 καθορίζεται ως διαγνωστικός, συμβουλευτικός και θεραπευτικός σε διάφορες κατηγορίες ατόμων που βρίσκονται σε κατάσταση ανάγκης συμπεριλαμβανομένων κι των αναπήρων.

Τα άρθρα 5 και 6 του Προεδρικού Διατάγματος (891/1978) αναφέρονται συγκεκριμένα στο ρόλο του Κοινωνικού Λειτουργού στους τομείς της εκπαίδευσης και του επαγγελματικού προσανατολισμού.

Ειδικότερα, ο Κοινωνικός Λειτουργός στο τομέα της εκπαίδευσης (άρθρο 6) συμβάλλει στην πρόληψη ή αντιμετώπιση συναισθηματικών ή κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων μαθητών και σπουδαστών, οι οποίοι βρίσκονται κάτω από την πίεση δυσμενών ατομικών ή οικογενειακών συνθηκών ή άλλων κοινωνικών αιτιών και κατά συνέπεια αδυνατούν να προσαρμοστούν στον εκπαιδευτικό χώρο.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός στον τομέα του επαγγελματικού προσανατολισμού εργασίας (άρθρο 5) συμβάλλει στην πρόληψη ή αντιμετώπιση ψυχοκοινωνικοοικονομικών προβλημάτων, ατόμων που είτε προετοιμάζονται να ενταχθούν στον κοινωνικό χώρο, είτε ήδη απασχολούνται επαγγελματικά και βρίσκονται κάτω από την πίεση άσχημων συνθηκών ή καταστάσεων και δυσκολεύονται να προσανατολισθούν επαγγελματικά ή να προσαρμοσθούν και να αποδώσουν στην εργασία τους.

Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού καθορίζεται επίσης και από τις βασικές αρχές και αξίες της Κοινωνικής Εργασίας και την δεοντολογία του επαγγέλματος.

Συνοπτικά οι αρχές που υιοθετεί ο Κοινωνικός Λειτουργός στην άσκηση του επαγγέλματός του είναι συνοπτικά οι εξής:

- Σεβασμός στη προσωπικότητα του ατόμου
- Πίστη στην ανθρώπινη ύπαρξη και αξιοπρέπεια του ατόμου
- Επαγγελματική εχεμύθεια
- Αυτογνωσία και αυτοέλεγχος του Κοινωνικού Λειτουργού
- Αυτοδιάθεση του πελάτη

Γενικά ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού σε οποιαδήποτε οργάνωση ή ίδρυμα και αν εργάζεται, καθορίζεται τόσο από αυτό που το κράτος ορίζει σαν αντικείμενο εργασίας του, όσο και από τις αρχές και τις αξίες του επαγγέλματος, αλλά και από τους κανόνες λειτουργίας της οργάνωσης.

Δουλεύοντας με το τυφλό άτομο, ο Κοινωνικός λειτουργός πρέπει κατά κύριο λόγο να το βοηθήσει να βρει τη θέση του στο κοινωνικό σύνολο σαν ολοκληρωμένο άτομο. Η σημαντικότερη εργασία του είναι να συμπαρασταθεί στο τυφλό άτομο και να λειτουργήσει συμβουλευτικά και υποστηρικτικά προκειμένου να δημιουργήσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για την ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και κατ' επέκταση την ένταξή του στην κοινωνική ζωή. Και αυτό είναι εφικτό μόνο αν οι στάση του ίδιου του τυφλού απέναντι στην αναπηρία του είναι ρεαλιστικές και θετικές, προκειμένου να αξιοποιήσει τις ικανότητές του.

Με τη μέθοδο της Κοινωνικής Εργασίας με την Οικογένεια του τυφλού, ο Κοινωνικός Λειτουργός βοηθάει κατά πρώτο λόγο να εκφράσουν τα συναισθήματά τους. Η συνεργασία με τους γονείς γίνεται για να δεχθούν την τύφλωση του παιδιού τους σαν μια πραγματικότητα και να βοηθήσουν την ανάπτυξη των ικανοτήτων του. Πρέπει να δείξει κατανόηση για τις αμφιβολίες και τους φόβους των γονέων και να θεωρήσει τα συναισθήματά τους απολύτως δικαιολογημένα από τη σκοπιά τους. Οφείλει με σαφήνεια να τους δια φωτίσει για την τύφλωση και να τους εξηγήσει τις διαδικασίες και ενέργειες που θα ακολουθήσουν στην πορεία.

Οι γονείς έχουν ανάγκη από υποστήριξη έτσι ώστε να βρουν καλύτερους τρόπους διαπαιδαγώγησης. Και η σωστή αγωγή στηρίζεται στην παραδοχή, τον σεβασμό στις ανάγκες, την υπομονή, την αγάπη και την στήριξη του παιδιού.

Συχνό όμως είναι το φαινόμενο γονέων που καλλιεργούν υπερπροστασία, γεγονός που κάνει το παιδί διστακτικό αιχμάλωτο της προστασίας των γονέων του. Έτσι προοδευτικά γίνεται εξαρτημένο και άβουλο, ενώ δεν του δίνεται η δυνατότητα να δοκιμάσει τις δυνάμεις του.

Μια άλλη μέθοδος κοινωνικής εργασίας που θα μπορούσε να λειτουργήσει θεραπευτικά είναι η δημιουργία ομάδων με άτομα της ίδιας κατάστασης ή και με τη συμμετοχή βλεπόντων επιδιώκοντας την ανάπτυξη καλύτερων δυνατών σχέσεων μεταξύ τους. Σκοπός του Κοινωνικού Λειτουργού είναι να βοηθήσει τα μέλη να ξεπεράσουν τα ψυχολογικά προβλήματα που τους απασχολούν λόγω της ειδικής κατάστασης που βρίσκονται δείχνοντας πλήρη κατανόηση των προβλημάτων τους. Παράλληλα θα μπορούσε να συστήσει ομάδες δημιουργικής απασχόλησης, αξιοποιώντας πχ την ανεπτυγμένη ακοή των τυφλών και την ευαίσθητη αφή, και να δημιουργήσει μία χορωδία, η ορχήστρα μουσικών οργάνων, ή μια ομάδα κατασκευών με πυλό.

Σε κοινοτικό επίπεδο, ο Κοινωνικός Λειτουργός έχει τη δυνατότητα να παρέμβει ενεργά προκειμένου να ενημερώσει και να ευαισθητοποιήσει την κοινότητα για το πρόβλημα της τυφλότητας και τις δυνατότητες – ικανότητες των τυφλών, αλλά και το ρόλο που έχει ο καθένας στην αντιμετώπιση του προβλήματος. Αυτό μπορεί να γίνει από την απλή διανομή ενημερωτικών φυλλαδίων μέχρι τη διοργάνωση ενημερωτικών προγραμμάτων για την τυφλότητα και την πρόληψή της.

Όλα αυτά βέβαια προϋποθέτουν τη συνεργασία του Κοινωνικού Λειτουργού με το επιστημονικό και διοικητικό προσωπικό του ιδρύματος καθώς και με τα τμήματα Κοινωνικής Πρόνοιας για την καλύτερη επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων και την ανάπτυξη αμοιβαίων σχέσεων επικοινωνίας.

Κεφάλαιο 3^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι βιβλιογραφική. Για τη συγγραφή της χρησιμοποιήθηκε ελληνική και ξένη βιβλιογραφία. Το πρώτο στάδιο της μελέτης περιελάμβανε την κατασκευή ενός σχεδιαγράμματος, όπου βασίσθηκε η δομή της πτυχιακής αλλά και η αναζήτηση υλικού. Η συγκέντρωση του υλικού γύρω από το θέμα έγινε κυρίως από βιβλιοθήκες και βιβλιοπωλεία της πόλης της Πάτρας, αλλά και από το 2^ο Ειδικό Σχολείο Πάτρας, τον τοπικό Σύνδεσμο Τυφλών Πάτρας και από τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο τυφλών.

Αφού μελετήθηκε πολύ καλά το υλικό προχώρησα στην καταγραφή των στοιχείων που διέθετα. Στο τέλος της εργασίας παρατίθεται μία συνέντευξη από την Κοινωνική Λειτουργό του Πανελληνίου Συνδέσμου Τυφλών. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η συνέντευξη η οποία έγινε στο τόπο εργασίας της με κατευθυνόμενο ερωτηματολόγιο.

Κεφάλαιο 4^ο

1)ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Μετά από μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας για το θέμα της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής αποκατάστασης των τυφλών και από την παρουσίαση της υπάρχουσας κατάστασης προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

- Το Ελληνικό Σύνταγμα του 1975 τονίζει ιδιαίτερα την φροντίδα της πολιτείας για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και κατοχυρώνει το δικαίωμά τους στη μόρφωση και στην επαγγελματική και κοινωνική ένταξη.
- Αν θεωρήσουμε ότι σε μια δημοκρατική κοινωνία το δικαίωμα της εκπαίδευσης του ατόμου είναι ένα από τα σημαντικότερα, τότε και τα τυφλά άτομα θα έπρεπε να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες στον τομέα αυτό όπως και όλοι οι υπόλοιποι. Η πραγματικότητα όμως δείχνει να μη συμβαδίζει με αυτό που διακηρύσσεται. Ειδικά Δημοτικά σχολεία λειτουργούν μόνο στο ΚΕΑΤ, στον ΗΛΙΟ Θεσ/νίκης, και ένας μικρός αριθμός ειδικών τάξεων σε κανονικά σχολεία.
- Τα κέντρα σχολικής εκπαίδευσης για τα τυφλά άτομα βρίσκονται στα αστικά κέντρα και μόνο πρόσφατα γίνονται κάποιες ενέργειες που ακόμα όμως δεν έχουν ολοκληρωθεί. Έτσι η εκπαίδευση δεν είναι πάντα προσιτή από τα τυφλά άτομα της επαρχίας.
- Τα επαγγέλματα τα οποία ένας τυφλός μπορεί αν επιλέξει είναι αρκετά περιορισμένα και αναχρονιστικά.
- Η ενσωμάτωση των τυφλών μαθητών σε μια ‘κανονική’ σχολική τάξη ενθαρρύνει τις κοινωνικές σχέσεις και την αλληλεγγύη. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση αυτού είναι η ύπαρξη εξειδικευμένου προσωπικού, το οποίο σήμερα είναι ελάχιστο συγκριτικά με τις υπάρχουσες ανάγκες.
- Τα μέτρα που έχει λάβει το Κράτος για τα τυφλά άτομα αφορούν οικονομική κυρίως ενίσχυση ενώ στην εκπαίδευση και στην

επαγγελματική αποκατάστασή τους δεν έχει δοθεί η απαραίτητη σημασία.

Με όσα ειπώθηκαν έχουμε να προτείνουμε τα εξής:

1. Αναδιοργάνωση του Κράτους Πρόνοιας , ώστε η κάλυψη των αναγκών να γίνεται με τρόπο συστηματικό και όχι με αποσπασματικές ενέργειες. Για αυτό απαιτείται συστηματική έρευνα για τον εντοπισμό των πραγματικών αναγκών των τυφλών.
2. Λειτουργία προγραμμάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής αποκατάστασης και στην επαρχία για την εξυπηρέτηση και των εκεί τυφλών.
3. Αύξηση εξειδικευμένου προσωπικού στα ιδρύματα και τις υπηρεσίες που ασχολούνται με τα τυφλά άτομα για την ουσιαστική παροχή βοήθειας.
4. Λειτουργία συμβουλευτικών σταθμών για την παροχή συμβουλευτικής βοήθειας σε οικογένειες με τυφλά άτομα αλλά και την ενημέρωση της κοινότητας για την εξάλειψη προκαταλήψεων που θα φέρει την ισότιμη αντιμετώπιση των τυφλών ατόμων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1)ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟ

Η συνέντευξη που ακολουθεί είναι από την Κοινωνική Λειτουργό κ. Βασιλική Νασούλα , η οποία εργάζεται στον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Τυφλών. Έγινε στο χώρο του γραφείου της και βασίσθηκε σε κατευθυνόμενες ερωτήσεις.

- Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως κοινωνική λειτουργός στον Πανελλήνιο Σύνδεσμο;

Εργάζομαι εδώ και 8 χρόνια. Ο σύλλογος αριθμεί 4.000 μέλη και έχει 10 τοπικές οργανώσεις, ενώ συνεργάζεται στενά με τα γραφεία Κοινωνικής Πρόνοιας , με Δήμους, και ασφαλιστικά ταμεία.

- Ποιοι είναι οι τομείς δράσης σας;

Η Κοινωνική Υπηρεσία ασχολείται με μαζικά θέματα, όπως η καταβολή επιδομάτων, ανανέωση καρτών μεταφοράς για αστικά – υπεραστικά λεωφορεία, ΟΣΕ και Ολυμπιακή Αεροπορία. Ενημερώνουμε τα μέλη για διάφορες προκηρύξεις που κατά καιρούς γίνονται και τους βοηθάμε στην συμπλήρωση και καταβολή των αιτήσεων. Μεριμνούμε ώστε οι τυφλοί να γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, όπως πχ για τις μειωμένες μονάδες χρεώσεως στους λογαριασμούς του ΟΤΕ, δικαίωμα προτεραιότητας σε δημόσιες και μη υπηρεσίες, φορολογική απαλλαγή και άλλα.

Επίσης η Κοινωνική Υπηρεσία συνεργάζεται άμεσα με την Υπηρεσία Κινητικότητας – Προσανατολισμού και Δεξιοτήτων Καθημερινής Διαβίωσης σχετικά με τους εκπαιδευόμενους στην κινητικότητα.

- Ποιες μεθόδους Κοινωνικής Εργασίας εφαρμόζετε;

Δυστυχώς, ο μεγάλος αριθμός ατόμων με τον οποίο έχουμε να ασχοληθούμε και ο περιορισμένος αριθμός επαγγελματιών, κοινωνικών λειτουργών και ψυχολόγων, δεν μας επιτρέπει την κάθε εαυτού ενασχόληση με το άτομο. Η κύρια ενασχόλησή μας είναι γραφειοκρατική. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις εκείνες που εμείς οι ίδιοι εντοπίζουμε κάποιο άτομο που θεωρούμε σκόπιμο να το βοηθήσουμε ατομικά από τη συμμετοχή μας στο πρόγραμμα

κινητικότητας. Παραπομπές δεν γίνονται ούτε κοινωνική εργασία με ομάδες εφαρμόζεται.

- Υπάρχουν κάποιες δυσκολίες ή ελλείψεις που εμποδίζουν το έργο σας; Οικονομικές δυσκολίες δεν αντιμετωπίζει ο Σύνδεσμος καθώς οι πόροι είναι σταθεροί και η διάθεσή τους ανήκει στη βούληση της διοίκησης. Αυτό που εγώ θεωρώ πρόβλημα είναι η έλλειψη προσωπικού και ειδικότερα κοινωνικού λειτουργού. Τον Σύνδεσμο εξυπηρετώ εγώ και μια συνάδερφος ακόμα, γεγονός που μας εμποδίζει στην εφαρμογή προγραμμάτων και μεθόδων που θα μπορούσαμε να αναπτύξουμε και να εφαρμόσουμε.

- Πιστεύετε ότι υπάρχει κοινωνική και επαγγελματική αποκατάσταση των τυφλών;

Μεγάλος είναι ο αριθμός τυφλών που αποφοιτούν από τη σχολή τηλεφωνητών και σχεδόν αμέσως απορροφούνται από την αγορά εργασίας. Ακόμα η ενσωμάτωση των τυφλών στα δημόσια κανονικά σχολεία είναι ένας βασικός παράγοντας που συμβάλει αποφασιστικά στην ομαλή κοινωνικοποίηση του παιδιού. Πιστεύω λοιπόν, συγκρίνοντας και με παλαιότερες εποχές, ότι πραγματοποιείται κατά το μέγιστο δυνατό βαθμό η επαγγελματική και κατ' επέκταση κοινωνική αποκατάσταση των τυφλών.

2) ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΤΥΦΛΩΝ

Ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος Τυφλών έχει ιδρύσει και υποστηρίζει ειδική υπηρεσία επαγγελματικής αποκατάστασης για τα άτομα με προβλήματα όρασης. Η υπηρεσία αυτή έχει διεξάγει έρευνα στα μέλη τους συνδέσμου με σκοπό την καταγραφή όσο το δυνατόν περισσότερων στοιχείων που αφορούν την κατάσταση του πληθυσμού των τυφλών.

Το δείγμα της έρευνας αποτελούν 136 μέλη του Πανελληνίου Συνδέσμου Τυφλών και το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε με προσωπικές και τηλεφωνικές συνεντεύξεις το έτος 1994.

Από την έρευνα αυτή παραθέτουμε τα στοιχεία εκείνα που θεωρούμε ότι σχετίζονται με το θέμα μας.

Πίνακας 1
ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΟΡΑΣΗΣ

ΑΝΔΡΕΣ	60%
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	40%

Πίνακας 2

ΗΛΙΚΙΑ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
18-25	23%	26%
26-35	21%	17%
36-45	23%	17%
46-55	18%	20%
56-65	15%	20%

Πίνακας 3

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Αυτοσυντήρητοι	58%	58%
Εξαρτώμενοι από οικογένεια	5%	22%
Συνδυασμός/ επίδομα	16%	17%
Συντηρούν άλλα μέλη	21%	3%

Πίνακας 4
ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΟΡΑΣΗΣ

Τυφλός	59%
Μερικώς βλέπων	41%

Πίνακας 5

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Αναλφάβητος	7%	5,5%
δημοτικό	14%	18,5%
Γυμνάσιο	5%	11%
Λύκειο	13,5%	20%
Τεχνική σχολή	44%	39%
Ανώτατη σχολή	7%	5,5%
Ανώτατη σχολή	13,5%	15%
Μεταπτυχιακές σπουδές	2,5%	0%

Πίνακας 6

ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΓΝΩΣΕΙΣ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Ξένες γλώσσες	19,5%	24%
Χρήση Η/Υ	17%	12%
Μουσική	31%	23%
Κάτι άλλο	9,7%	12%

Πίνακας 7

ΓΝΩΣΗ BRAILLE

Ναι: 43%

Όχι: 57%

Πίνακας 8

ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΜΠΑΣΤΟΥΝΙ	42%	22%
ΣΥΝΟΔΟΣ	30%	51%
ΜΟΝΟΣ/Η	27%	25%
ΑΝΥΠΑΡΚΤΗ	1%	2%

Πίνακας 9

ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ

Συχνά: 61%

Σπάνια: 27%

Ποτέ: 12%

Πίνακας 10

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤ. ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΣ/Η	35%	26%
ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ	47,5%	14,5%
ΟΙΚΙΑΚΑ	1%	25%
ΣΕ ΟΙΚΟΓ. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	1%	0%
ΑΝΕΡΓΟΣ/Η	9,5%	31,5%
ΤΕΛΕΙΟΦΟΙΤΟΙ Ή ΜΕ ΕΠΙΔΟΜΑ	6%	3%

Πίνακας 11

ΤΟΜΕΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Δημόσιος	75%	93%
Ιδιωτικός	25%	7%

Πίνακας 12

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΤΗΛΕΦΩΝΗΤΗΣ	68%	98%
ΜΟΥΣΙΚΟΣ	7%	0%
ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ	7%	0%
ΦΥΣΙΟΘΕΡΑΠΕΥ-ΤΗΣ	4%	0%
ΛΑΧΕΙΟΠΩΛΗΣ	4%	0%
ΚΑΤΙ ΑΛΛΟ	10%	2%

**A) ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

B) ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

**Γ) ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕ ΚΑΤΑΒΟΛΗ ΧΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΒΟΗΘΗΜΑΤΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΤΥΦΛΟΥΣ**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βιολογία β' Λυκείου , Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1999
2. Εγκυκλοπαίδεια 'Παιδαγωγική Ψυχολογική', εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, τόμος 9^{ος}
3. Έντυπο υλικό 'Πανελλήνιος Σύνδεσμος Τυφλών' – δημοσιευμένη έρευνα
4. Έντυπο υλικό ΚΕΑΤ
5. Κολιόπουλος Ιωάννης , Οφθαλμολογία, εκδόσεις Γρηγ. Παρσιανός, Αθήνα 1999
6. Κουκλογάννου – Δορζιώτου Ε., Αποκατάσταση ατόμων με ειδικές ανάγκες, Αθήνα 1990
7. Κουτάντος Δημ., Η κινητικότητα των παιδιών με σοβαρά πτικά προβλήματα, περιοδικό Θέματα ειδικής αγωγής , Αθήνα 1999, τεύχος 5
8. Κουρουμπλής Π., Ο ρόλος των θεσμικών και νομοθετικών παρεμβάσεων στη διαδικασία αποδυνάμωσης των κοινωνικών προκαταλήψεων, Διεπιστημονικό ευρωπαϊκό συμπόσιο για Α.Μ.Ε.Α., Ρόδος 1992
9. Λιάντας Μ., Επαγγελματικός προσανατολισμός, εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη 1996
10. Λιοδάκης Δημ., Η συνεκπαίδευση τυφλών και βλεπόντων μαθητών μέσα στο γενικό σχολείο, περιοδικό Θέματα ειδικής αγωγής, Αθήνα 1998, τεύχος 3^ο
11. Μπαρδής Π., Η ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες, Διεπιστημονικό ευρωπαϊκό συμπόσιο για τα Α.Μ.Ε.Α., Ρόδος 1992
12. Παπαδημητρίου Δ., Η εκπαίδευση των τυφλών παιδιών, Διεπιστημονικό ευρωπαϊκό συμπόσιο για τα Α.Μ.Ε.Α., Ρόδος 1992
13. Πισίδης Αλ., Ανατομική, εκδόσεις Λύχνος
14. Πολυχρονοπούλου – Ζαχαρογεωργά Σ., Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες , Αθήνα 1995
15. Samuel A. Kirk, Η εκπαίδευση των αποκλινόντων παιδιών, (μετάφραση Κων. Τσιμπούκης), Αθήνα 1973
16. Σεβέντη Στ., Κοινωνικοποίηση και κοινωνική ένταξη ατόμων με ειδικές ανάγκες, Εκλογή, Αθήνα 1983, τεύχος 60
17. Στάθης Φ., Θέματα ειδικής αγωγής , εκδόσεις Ελλην , Αθήνα 1994

18. Στασινός Δημ., Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1991
19. Σταύρου Λάμπρος, Ψυχοπαιδαγωγική αποκλειόντων, Γ΄ έκδοση , Αθήνα 1986
20. Συνέντευξη από την κοινωνική λειτουργό Νασούλα Βασιλική , εργαζόμενη στον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Τυφλών
21. William Antony , Κοινωνιακή αποκατάσταση (μετάφραση Ματαθία Π), Εκλογή, Αθήνα 1981, τεύχος 54
22. Υπουργείο Εργασίας , Προγράμματα επιδότησης της απασχόλησης για ένταξη στην αγορά εργασίας Α.Μ.Ε.Α., Αθήνα 1999-2000-09-23
23. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Δελτίο πληροφοριών ειδικής αγωγής, Ο.Ε.Δ.Β., Δ΄ έκδοση, Αθήνα 1998